Inhoudsopgave

1 Inleiding
1.1 Europees kader
Verdrag van Malta
1.2 Nationaal kader
Monumentenwet 1988 (oude versie)
Nota Belvedère
Interim-beleid
Kwaliteitsnorm Nederlandse Archeologie
Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed
Wet op de Archeologische MonumentenZorg
Het veroorzakersprincipe
1.3 Provinciaal kader; Noord-Brabant
1.4 Gemeentelijk kader; Etten-Leur

2 Archeologie en Cultureel Erfgoed
2.1 Archeologie als onderdeel van het cultureel erfgoed
2.2 Behoud van het cultureel erfgoed
2.3 Cultuurhistorische waarden van Etten-Leur

3 De gemeentelijke beleidskaart
3.1 Inleiding
Doel en onderzoeksopzet
3.2 De cultuurhistorische waarden- en archeologische verwachtingskaart
De nieuwe kaart versus de oude kaart
Beperkingen van het verwachtingsmodel
3.3 De beleidskaart
Ondergrenzen
3.4 Toelichting op de archeologische beleidskaart (kaartbijlage)
Historische kernen met een hoge archeologische verwachting (donker geel)
Gebieden met een hoge archeologische verwachting buitengebied (oranje))
Gebieden met een hoge archeologische verwachting bebouwde kom (oranje, grijs gearceerd)
Gebieden met een hoge archeologische verwachting voor specifiek aan natte context gerelateerde archeologische resten (donker paars)
Gebieden met een middelhoge archeologische verwachting buitengebied (licht geel)
Gebieden met een middelhoge archeologische verwachting, bebouwde kom (licht geel, grijs gearceerd)
Gebieden met een lage archeologische verwachting (groen)
Gebieden met een lage archeologische verwachting in een natte context, maar met gunstige conserveringscondities (licht paars, gearceerd met 'v')
Gebieden met een kleidek (blauw horizontaal gearceerd)
Gebieden met een onbekende archeologische verwachting (grijs)
Reeds onderzochte gebieden (zeeblauw)
Archeologische vindplaatsen (rode en blauwe driehoeken)
Ontgronde en afgegraven gebieden (groen met rood omrand)
Onduidelijke ontgrondingen (geel omrand)
Opgehoogde gebieden (donkergrijs omrand)
Gebieden met een verstoord bodemprofiel (kruislings gearceerd)
3.5 Beleidskaart samengevat: een leidraad

4 Archeologische Monumentenzorg en Ruimtelijke Ordening
4.1 Kwetsbaarheid van cultuurhistorie
Reeds bekende (mogelijke) verstoringen en hun invloed op de archeologische verwachting
Effecten van (mogelijke) toekomstige ontwikkelingen
4.2 Inpassing van het AMZ-proces in o.a. de ruimtelijke ordening
Bureauonderzoek
Verkennend en karterend dan wel waarderend booronderzoek
Proefsleuvenonderzoek
Waardering en selectie
Onderzoek / Deskundigheid
Documentatie en registratie onderzoeksgegevens
Evaluatie en nieuwe inzichten
4.3 Bestemmingsplanvoorschriften, vergunningsvoorwaarden en gemeentelijke verordening
Het bestemmingsplan
Gemeentelijke verordening

5 Het verleden zichtbaar
5.1 De relatie tussen archeologie en toerisme & recreatie, educatie en publieksvoorlichting
Cultuur, toerisme en recreatie
Educatie
Publieksvoorlichting
Conclusie

6 Organisatie en instrumentaria
6.1 Archeologie in de gemeentelijke organisatie
6.2 De uitvoering van het archeologiebeleid
Archeologische beleidskaart
Erfgoedverordening
Selectiebeleid en onderzoeksagenda
Inpassing in ruimtelijke plannen
Vergroten van het draagvlak
Regionale samenwerking
Archeologieleges
Bestuurslastencompensatie
Excessieve kosten of een archeologiefonds

7 Financiering
7.1 Risico's
Risicobeheersing door een goede voorbereiding
Excessieve kosten
7.2 Financieringsmogelijkheden
Projectgelden
Archeologiefonds
Archeologieleges
Provinciale stimuleringsregels
Bestuurslastencompensatie
Rijksbijdrage excessieve kosten

Samenvatting en actiepunten

Begrippen en afkortingen

Hoofdstuk 1 Inleiding

Voor u ligt de beleidsnota Archeologie van de gemeente Etten-Leur. Sinds de invoering van de Wet op de Archeologische Monumentenzorg[1] op 1 september 2007 ligt de verantwoordelijkheid ten aanzien van de archeologische erfgoedzorg grotendeels bij de gemeentelijke overheden. Dit heeft de gemeente Etten-Leur doen besluiten te komen tot gemeentelijk beleid ten aanzien van archeologische monumentenzorg. De groeiende aandacht voor het erfgoed is herkenbaar op Europees niveau (Maltawetgeving), nationaal niveau (nieuwe Monumentenwet), provinciaal niveau (Bestuursakkoord Vertrouwen in Brabant), regionaal niveau (de aanstelling van een regioarcheoloog) en gemeentelijk niveau[2].

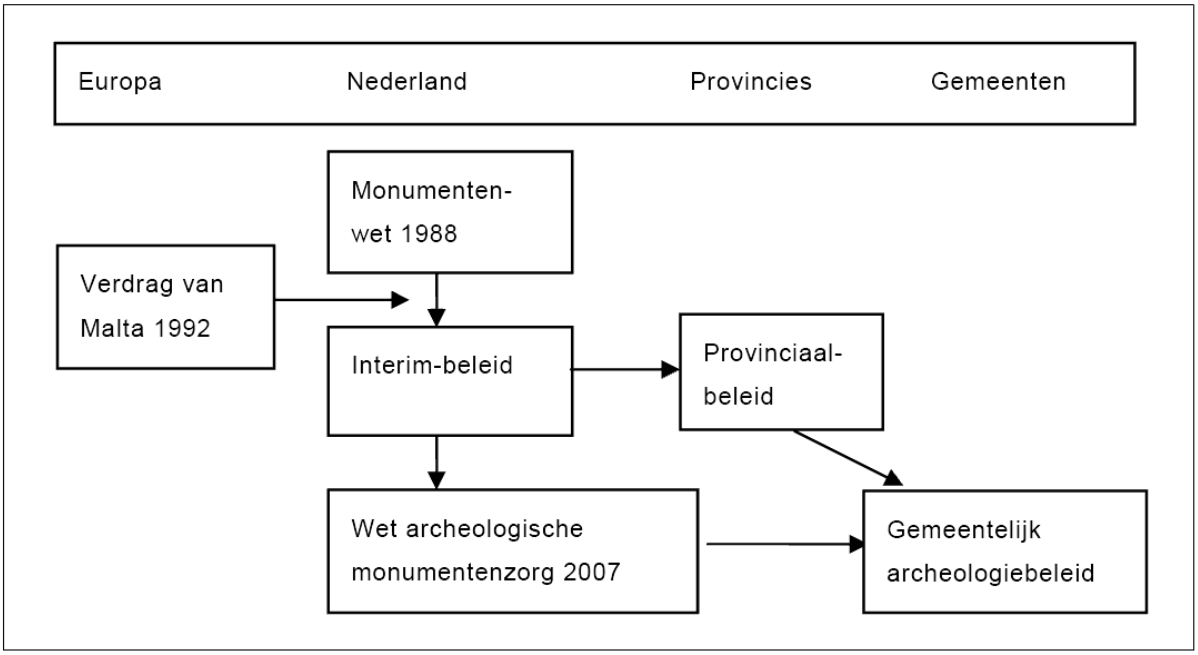

Figuur 1.1 Schematische voorstelling van de verankering van het gemeentelijk archeologiebeleid (uit Ellenkamp 2009).

1.1 Europees kader

Verdrag van Malta

In 1992 sloten de Europese cultuurministers op het eiland Malta een verdrag over het beschermen van archeologische waarden. Na veel discussie is de implementatie van de Maltawetgeving door middel van de Wet op de Archeologische MonumentenZorg (WAMZ) in Nederland vanaf 1 september 2007 een feit. Hoofdpunten van het Verdrag van Malta zijn:

- Archeologische waarden moeten beter worden beschermd, bij voorkeur *in situ*[3]. Archeologen moeten een volwaardige rol kunnen spelen in het ruimtelijke ontwikkelingsproces;
- Bestemmingsplannen zijn bij uitstek de middelen om die bescherming vorm te geven;

[1] De nieuwe wet is een onderdeel van de wijziging van de Monumentenwet 1988.
[2] Berends, M. en J. Hendriks (red.) 2008.
[3] Op de plek in de bodem waar de archeologische waarde is aangetroffen.

- Noodzakelijke archeologische (voor)onderzoeken worden betaald door de verstoorder van het bodemarchief;
- Archeologische bedrijven krijgen de kans het (voor)onderzoek ook daadwerkelijk uit te voeren;
- Resultaten van archeologisch onderzoek moeten worden gedeeld met het publiek.

1.2 Nationaal kader

Monumentenwet 1988 (oude versie)
De Monumentenwet 1988 vormde tot voor kort het vigerende wettelijk kader voor de archeologische monumentenzorg (AMZ) en had als doel de bescherming van monumenten en stads- en dorpsgezichten in Nederland. Dit resulteerde erin dat gemeenten beschermde rijksmonumenten op de bestemmingsplannen moesten aangeven met een bestemming die het behoud van de archeologische waarden waarborgde. Het was volgens de Monumentenwet verboden om een monument te beschadigen of vernielen. Dit resulteerde erin dat ook een archeologische opgraving in feite verboden was, doordat verstoring van de bodem optreedt. Voor het doen van een opgraving diende een vergunning te worden aangevraagd bij de minister. Deze vergunning kon worden verleend aan de rijksdienst[4], een instelling voor wetenschappelijk onderwijs of een gemeente, mits deze voldoet aan de daaraan gestelde voorwaarden.

Nota Belvedère
In 1999 verscheen de Rijksnota Belvedère, een beleidsnota over de relatie tussen cultuurhistorie en ruimtelijke inrichting en werd opgesteld door verschillende ministeries die te maken hebben met de inrichting van de ruimte. Het uitgangspunt is dat cultuurhistorische waarden een volwaardige rol spelen in ruimtelijke processen. Het credo daarbij is 'behoud door ontwikkeling'. Dat wil zeggen: het aanwezige erfgoed vormt een bron van inspiratie voor vernieuwing en verandering. Dat stelt het voortbestaan ervan ook op de langere termijn veilig. De bescherming van meestal onzichtbare archeologische waarden wordt daarbij geïntegreerd in de zorg voor het meestal beter zichtbare bouwkundige en landschappelijke erfgoed. Het doel van dit beleid is het actief behouden en versterken van de cultuurhistorische identiteit. Er vindt dus voortdurend en nadrukkelijk participatie van cultuurhistorie in de ruimtelijke ontwikkeling plaats. Niet langer aan de zijlijn staan als een beleidsveld dat uitsluitend pleit voor behoud van het bestaande, maar juist meedenken met de plannenmakers. In de Nota Belvedère wordt dit beschreven als culturele planologie.

Interim-beleid
Vooruitlopend op de wijziging van de Monumentenwet 1988 werden in 2001, in de vorm van een interim-beleid, de Beleidsregels opgravingsbevoegdheid in werking gesteld. Deze beleidsregels waren in overeenstemming met de Monumentenwet 1988 en sloten aan op de beoogde nieuwe situatie. Sinds de ratificering van het Verdrag van Malta in de jaren '90 van de 20e eeuw is er meer aandacht voor de archeologie gekomen en werd in ruimtelijke plannen meer rekening gehouden met de archeologie dan vroeger. Een gevolg daarvan is dat wanneer archeologie niet *in situ* behouden kan worden, er moet worden opgegraven. Dit heeft geleid tot meer archeologisch veldonderzoek, niet alleen het opgraven, maar ook heel het traject van vooronderzoek. Vanuit de oorspronkelijke Monumentenwet 1988 mogen maar een beperkt aantal overheden en universiteiten dit onderzoek uitvoeren.

[4] De Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed is het nationale kenniscentrum op het gebied van de AMZ en heeft daarbij enkele kerntaken, zoals het verzamelen en distribueren van informatie, het ontwikkelen en implementeren van beleid, het uitvoeren van onderzoek en het houden van toezicht.

Met het interim-beleid wilde het kabinet een structureel beleid vormen waarbij de opgravingsmarkt zo open mogelijk wordt binnen de grenzen van de Monumentenwet 1988. Dat betekende dat niet-vergunninghouders in alle gevallen gebruik moesten maken van de bevoegdheid van een vergunninghouder om opgravingsopdrachten te kunnen aannemen. Binnen het interim-beleid kon dit op twee manieren:

- Gemeenten die geen opgravingsvergunning hadden voor onbepaalde tijd konden voor bepaalde opgravingen een vergunning aanvragen;
- Uitvoerders van archeologisch onderzoek konden onder bevoegdheid van houders van een vergunning opgravingswerk verrichten.

Kwaliteitsnorm Nederlandse Archeologie (KNA)

Het interim-beleid werd gekoppeld aan een kwaliteitssysteem waarin de normen voor de archeologische beroepsgroep zijn vastgelegd. Dit kwaliteitssysteem moest en moet voorkomen dat de kwaliteit van het archeologisch onderzoek in het geding komt door het openstellen van de archeologische sector voor private partijen. Het kwaliteitssysteem heeft betrekking op zowel de onderzoekspraktijk (de werkprocessen) als de personen en instanties die het onderzoek uitvoeren. Voor de uitvoering van archeologisch onderzoek (ook voor niet gravend onderzoek) zijn de normen vastgelegd in de Kwaliteitsnorm Nederlandse Archeologie (KNA). Met de toepassing van de KNA in de praktijk zijn in de loop van de tijd diverse aangepaste versies verschenen. De meest actuele aanpassing is vastgelegd en vrijgegeven op 3 mei 2010. Het betreft KNA versie 3.2 die tot stand is gekomen in de periode maart 2009-maart 2010. De Kwaliteitsnorm Nederlandse Archeologie wordt beheerd door de Stichting Infrastructuur Kwaliteitsborging Bodembeheer (SIKB)[5].

Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed

Het ministerie van OC&W heeft 1 november 2006 de Rijksdienst voor Archeologie, Cultuurlandschappen en Monumenten (RACM) in het leven geroepen; sinds mei 2009 is de naam gewijzigd in Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed (RCE). Deze dienst vervangt de oude rijksdiensten voor de archeologie (ROB) en voor de monumentenzorg (RdMz). Nieuw is de aandacht voor cultuurlandschappen. Het rijk vindt het belangrijk dat monumentale waarden, of die nu in gebouwde monumenten zitten, in de archeologische bodem of zijn gematerialiseerd in cultuurlandschappen, worden gekend en beschermd. Om die reden beheert de RCE de landelijke archeologische database ARCHIS, zijn kaarten als AMK (Archeologische Monumentenkaart) en IKAW (Indicatieve Kaart van Archeologische Waarden) ontwikkeld en wordt er gewerkt aan een Nederlandse Onderzoeksagenda Archeologie (NOaA). Daarnaast heeft het rijk een zetel in de Provinciale Omgevings Commissie (POC) en in de commissie Milieu Effect Rapportage (MER) om de erfgoedwaarden te behartigen en zijn convenanten afgesloten met grote 'verstoorders' van ons erfgoed, zoals Rijkswaterstaat, Staatsbosbeheer, Natuurmonumenten en de Gasunie.

Wet op de Archeologische MonumentenZorg

Sinds september 2007 is de nieuwe Wet op de Archeologische MonumentenZorg (WAMZ) van kracht, waarin concreet invulling is gegeven aan het Verdrag van Malta. De WAMZ is geen zelfstandige wet, maar een wijzigingswet en betreft onder meer een herziening van de Monumentenwet 1988 (Ministerie van OCenW, 2006). Maar ook de Ontgrondingenwet, Wet Milieubeheer en de Woningwet zijn gewijzigd en aangevuld door de invoering van de WAMZ, hierdoor sluit de wet zoveel mogelijk aan op bestaande

[5] Rodenburg, C. 2007. Voor de KNA 3.1 zie http://www.sikb.nl.

wet- en regelgeving. Naast de wet is tevens essentiële informatie verwerkt in het Besluit Archeologische Monumentenzorg en de Memorie van Toelichting op de wet.

De meest essentiële aanvulling heeft betrekking op de verankering van de AMZ in de bestemmingsplannen (planologische bescherming) en de introductie van het veroorzakersprincipe. Bovendien is met de invoering van deze wet het bevoegd gezag ten aanzien van het archeologiebeleid grotendeels bij de gemeentelijke overheden komen te liggen. In de wet is vastgelegd dat gemeenten bij (op)nieuw vast te stellen bestemmingsplannen rekening dienen te houden met de bekende en te verwachten archeologische waarden. Hiervoor dienen bestemmingsplannen minimaal getoetst te worden aan de Archeologische MonumentenKaart (AMK) en de Indicatieve Kaart Archeologische Waarden (IKAW). Nadeel van deze kaarten is dat de kaartschaal voor gemeentelijk niveau te grof is om mee te werken. Een gedetailleerde gemeentespecifieke archeologische beleidskaart heeft dan ook sterk de voorkeur. Een dergelijke kaart vormt de vertaling van het beleid dat de gemeente hanteert in het kader van de Archeologische Monumenten Zorg (AMZ)[6].

Het veroorzakersprincipe

Een belangrijk element in het nieuwe stelsel is het veroorzakersprincipe. Tot voor enkele jaren nam de gemeentelijke overheid de verantwoordelijkheid, de uitvoering en de kosten van het archeologisch erfgoed grotendeels op zich. In de praktijk betekende dit, dat opgravingen met inzet van veel gesubsidieerde krachten en vrijwilligers werden uitgevoerd maar dat de uitwerking van dit onderzoek vaak lang op zich liet wachten vanwege de vele veldwerkprojecten en de geringe financiële middelen. In de nieuwe wet krijgt de gemeente wel de zorgplicht voor het erfgoed binnen eigen gemeentegrenzen maar wordt ook het veroorzakersprincipe ingevoerd.

'De verstoorder betaalt' en dat is dus niet altijd de gemeente! De gemeente krijgt er een belangrijke taak bij om middels bestaande vergunningstrajecten de zorg voor het archeologisch erfgoed te waarborgen. Binnenkort zal dit geregeld worden in de nieuwe omgevingsvergunning. In de uitvoering is de gemeente vrij om zelf (deels) archeologisch onderzoek uit te laten voeren of om het archeologisch onderzoek te laten uitvoeren door en op kosten van de 'verstoorder', waarbij de gemeente een toetsende rol heeft. De kosten kunnen worden verhaald op de 'veroorzaker'. Belangrijk daarbij is dat veldwerk, uitwerking en rapportage van onderzoek uitgevoerd dienen te worden en dat de eindrapportage en deponering van vondsten en documentatie in het archeologisch depot binnen twee jaar na afronding van het onderzoek gereed moeten zijn. De kosten van onderzoek betreffen dus het proces van A tot Z met een inspanningsverplichting. Daarbij stelt de wet dat de veroorzaker maar tot in redelijkheid aan te spreken is op het betalen van de archeologiekosten, dat wil zeggen dat de exploitatie van het project de kosten moet kunnen dragen. De excessieve kosten dienen[7] door de verantwoordelijke (in dit geval doorgaans gemeentelijke) overheid gedragen te worden. De wet beoogt hiermee een serieuzere afweging of het archeologisch erfgoed opgegraven dan wel in situ behouden kan worden. Gemeenten dienen deze afweging zelf met de betrokken partijen te maken[8].

[6] Berends, M. en J. Hendriks (red.) 2008.

[7] In hoeverre schade al dan niet ten laste moet blijven van de aanvrager is afhankelijk van de omstandigheden van het geval. Gemeenten kunnen zelf beleid maken over de schadevergoedingen ex. artikel 42 Monumentenwet 1988. Daarbij is het verstandig om rekening te houden met de vereisten omschreven in het Besluit archeologische monumentenzorg.

[8] Groothedde, M. 2007, Rodenburg, C. 2007.

1.3 Provinciaal kader; Noord-Brabant

In 2002 heeft de Provincie Noord-Brabant haar ruimtelijke visie vastgelegd in het Streekplan "Brabant in Balans". Intussen is deze in afwachting van een nieuwe structuurvisie op grond van de nieuwe Wet ruimtelijke ordening (nWro) omgezet in een Interimstructuurvisie. Een onderdeel van deze structuurvisie wordt gevormd door de Cultuurhistorische Waardenkaart (CHW) Noord-Brabant. Sinds 2002 worden in de Provincie Noord-Brabant alle ruimtelijke plannen door de provincie getoetst aan genoemd Streekplan en intussen aan de Interimstructuurvisie. Met betrekking tot de cultuurhistorische waarden betekent dit dat er sindsdien rekening gehouden dient te worden met de CHW. Op het gebied van de archeologische verwachtingswaarden komt de kaart overeen met de landelijke Indicatieve Kaart Archeologische Waarden (IKAW).[9]

De komst van de Wet op de Archeologische MonumentenZorg op 1 september 2007 en de nieuwe Wet ruimtelijke ordening (nWro) op 1 juli 2008, maakten een herformulering van het provinciaal archeologiebeleid noodzakelijk. Hiertoe heeft de provincie Noord-Brabant de uitvoeringsnotitie Archeologische MonumentenZorg Noord-Brabant 2008-2011 opgesteld[10]. Hoofddoelen van het provinciaal beleid zijn duurzaam behoud en beheer van het archeologisch erfgoed *in* en *ex situ* en vergroting van het maatschappelijk draagvlak voor de archeologie in Noord-Brabant. Voor het behalen van de drie doelstellingen zijn negen beleidslijnen uitgezet.

Doelstelling 1: Duurzaam behoud en beheer van het archeologisch erfgoed in situ (ter plekke) door gebiedsbescherming (= hoofddoelstelling Verdrag van Malta).
De volgende vier lijnen ten behoeve van ruimtelijke ontwikkeling dragen bij aan het behalen van de doelstelling:

- Inbreng van het aspect archeologie in ruimtelijke plannen – voor zover het provinciaal belang in het geding is - en actualisering van gebieden die (naar verwachting) archeologisch waardevol zijn op de CultuurHistorische Waardenkaart Noord-Brabant. Deze lijn zal in de actualisering van de CultuurHistorische Waardenkaart in 2009 gestalte krijgen;
- Stimuleren van regionale en/of gemeentelijke archeologiekaarten c.q. erfgoedkaarten zodat de plantoetsing van gemeentelijke plannen - zonder provinciaal belang – definitief door de gemeenten zal kunnen worden gedaan;
- Voortzetting van *Project Archeologische Inspectie en Onderhoud in de provincie Noord-Brabant*, dat voorziet in inspectie, beheer en herstel van archeologische monumenten;
- Alleen in geval van nood: aanwijzing van archeologische attentiegebieden door gebruik te maken van artikel 44 van de Monumentenwet. De provincie zal - vooralsnog – geen archeologische attentiegebieden aanwijzen.

Doelstelling 2: Duurzaam behoud en beheer van het archeologisch erfgoed ex situ (in het depot), als behoud ter plekke onmogelijk blijkt. De volgende drie lijnen ten behoeve van het behoud van archeologisch erfgoed dragen gezamenlijk bij aan het behalen van de doelstelling:

- Uitvoering geven aan artikel 51 van de WAMZ door het in stand houden van een provinciaal depot waarin roerende monumenten worden opgeslagen en beheerd op een wijze die uit een oogpunt van behoud en toegankelijkheid verantwoord is;

[9] Ellenkamp 2009.
[10] Provincie Noord-Brabant 2008.

- Invulling geven aan artikel 68 van de WAMZ door het vaststellen van de beleidsregels Gemeentelijke Depots Bodemvondsten;
- Stimuleren van behoud van informatie uit eco-archeologische waarden met name ten behoeve van projecten op het gebied van kwalitatief en kwantitatief water- en natuurbeheer, indien behoud *in situ* onmogelijk is.

Doelstelling 3: Vergroting van het maatschappelijk draagvlak voor de archeologie. De volgende twee lijnen dragen gezamenlijk bij aan een vergroting van het maatschappelijk draagvlak en zichtbaarheid van het archeologisch erfgoed:

- Verantwoord rentmeesterschap. De provincie is eigenaar van alle archeologische vondsten die bij opgravingen op haar grondgebied worden gevonden en wil opgravingsbedrijven stimuleren provinciaal erfgoed nog tijdens het onderzoek tentoon te stellen. Dit zal positief effect hebben op een vergroting van het draagvlak voor de archeologie;
- Meldpunt Archeologische Bodemvondsten Noord-Brabant (MAB). Onderzoek naar de haalbaarheid om met partners te komen tot één dag per jaar waar de Brabantse burger zijn eigen vondsten kan aanmelden voor expositie in een museum.

Door een verandering van de wettelijke taak voor de provincie wordt duidelijk dat er in de uitvoeringsnotitie een keuze is gemaakt. De nadruk komt te liggen op het vlak van het "Depot Bodemvondsten" waarmee voor wat betreft de provinciale taakuitvoering beleidsmatig een beweging is gemaakt van de zorg voor het behoud van het archeologisch erfgoed *in situ* (ter plekke in het plangebied) naar het behoud *ex situ* (in het depot). Het accent van de provinciale archeologie verschuift van de archeologische planbegeleiding (alleen nog als het provinciaal belang in het geding is), naar het beheer van archeologische bodemvondsten (nieuw provinciaal eigendom). Hierdoor zal de centrale rol van de provincie in het archeologisch *in situ*-beleid verminderen, maar wordt de taak van rentmeester actief opgepakt.

1.4 Gemeentelijk kader; Etten-Leur

De gemeente Etten-Leur heeft in 2000 een archeologische beleidsadvieskaart laten maken met als doelstelling het nastreven van een goede erfgoedzorg. Archeologische resten vormen de belangrijkste informatiebron over de grootste periode van de menselijke geschiedenis. Over het algemeen liggen deze resten goed verborgen in de ondergrond en zijn ze niet direct aan het oppervlak waarneembaar. Het bodemarchief wordt door ruimtelijke ontwikkelingen echter steeds meer bedreigd en het risico bestaat dat het onomkeerbaar wordt uitgewist. Wordt het vernietigd, bijvoorbeeld door woningbouw, natuurontwikkeling of wegenaanleg, dan is de informatie voorgoed verdwenen.

De afgelopen decennia is het besef gegroeid dat een zorgvuldige omgang met het bodemarchief noodzakelijk is om te voorkomen dat ons verleden geheel wordt uitgewist. Met het ondertekenen van het Verdrag van Malta erkende de Nederlandse overheid dat het erfgoed van wezenlijk belang is voor de geschiedenis van de mensheid en dat men moest komen tot een betere bescherming van het archeologisch erfgoed.

Sinds de invoering van de Wet op de Archeologische Monumentenzorg op 1 september 2007 ligt het bevoegd gezag ten aanzien van de archeologische erfgoedzorg grotendeels bij de gemeentelijke overheden. Omdat met de verzwaring van dit takenpakket inhoudelijke expertise nodig is, neemt de gemeente deel aan de regionale samenwerking op het gebied van de Archeologische Monumentenzorg.

Samen met de regioarcheoloog is vervolgens besloten te komen tot gemeentelijk beleid ten aanzien van archeologische monumentenzorg. Als basis hiervoor dient een actuele archeologische verwachtingskaart, die in opdracht van de gemeente in 2008-2009 door RAAP Archeologisch Adviesbureau is opgesteld. Tevens is door RAAP op basis van de verwachtingskaart een archeologische beleidsadvieskaart opgesteld voorzien van voorstellen voor het vast te stellen archeologiebeleid. Ten opzichte van de oude kaart heeft de actuele kaart de laatste archeologische stand van zaken, de actuele archeologische inzichten en de historisch geografische en bouwkundige waarden in zich verenigd. Hiermee wordt beoogd voor het grondgebied van de gemeente Etten-Leur meer inzicht te verkrijgen in de samenhang tussen de cultuurhistorische waarden en de landschappelijke basis.

De cultuurhistorische waarden- en archeologische verwachtingskaart vormt in combinatie met de beleidsadvieskaart het uitgangspunt voor het vast te stellen archeologiebeleid van de gemeente Etten-Leur, dat uiteindelijk in de archeologische beleidskaart wordt verbeeld[11]. Na vaststelling is de beleidskaart leidend en behoeft de CHW of IKAW voor het aspect archeologie niet meer te worden geraadpleegd voor lokale projecten.

Literatuur

Berends, M. en J. Hendriks (red.) 2008. *Erfgoed in context. ErfgoedVisie Breda 2008-2015.*Breda 2008.

Ellenkamp, G.R. 2009. *(On)bewoonde eilanden in het veen. Archeologische verwachtings- en beleidsadvieskaart. Gemeente Etten-Leur. Deelrapport I: de archeologische verwachtingskaart. Eindversie, juli 2009.* Weesp 2009.

Ellenkamp, G.R. 2009. *(On)bewoonde eilanden in het veen. Archeologische verwachtings- en beleidsadvieskaart. Gemeente Etten-Leur. Deelrapport II: de archeologische beleidsadvieskaart. Eindversie, juli 2009.* Weesp 2009.

Groothedde, M. 2007. *Graven met beleid. Beleidsnota archeologie.* Zutphen 2007.

Provincie Noord-Brabant 2008. *Zorgen voor archeologisch erfgoed. Uitvoeringsnotitie Archeologische MonumentenZorg Noord-Brabant 2008-2011.* 's-Hertogenbosch 2008.

Rodenburg, C. 2007. *Grond voor verleden. Archeologische monumentenzorg in Tilburg.* Tilburg 2007.

[11] Ellenkamp, G.R. 2009.

Hoofdstuk 2 Archeologie en Cultureel Erfgoed

Erfgoed omvat onroerende en roerende zaken als gebouwen, landschappen, kunstwerken en historische voorwerpen zoals eeuwenoude manuscripten, gebruiksvoorwerpen en foto's. Een groot deel van dit erfgoed wordt beschouwd als behoudenswaardig en wordt opgeborgen in musea, archieven, bibliotheken, documentatiecentra, kerken, kloosters, begijnhoven, stadhuizen of bij heemkundige kringen. Erfgoed bevat echter ook minder tastbare dingen, zoals verhalen, tradities, feesten en liederen. Daarvan vind je misschien wel bepaalde sporen terug in archieven en musea, maar ze worden vooral levend gehouden door de manier waarop mensen er in hun eigen tijd mee omgaan[12].

2.1 Archeologie als onderdeel van het cultureel erfgoed

Archeologische resten behoren tot ons cultureel erfgoed en kunnen zowel roerend als onroerend zijn. Het Verdrag van Malta noemt als bestanddelen van het archeologische erfgoed alle overblijfselen, voorwerpen en sporen van de mens uit het verleden waarvan het behoud en de bestudering bijdragen tot het reconstrueren van de bestaansgeschiedenis van de mensheid en haar relatie tot de natuurlijke omgeving en ten aanzien waarvan opgravingen of ontdekkingen en andere methoden van onderzoek betreffende de mensheid en haar omgeving de voornaamste bronnen van informatie zijn.

Tot het archeologische erfgoed behoren bouwwerken, gebouwen, complexen, aangelegde terreinen, roerende zaken, grondsporen en monumenten van andere aard, alsmede hun context, ongeacht of zij op het land of onder water zijn gelegen. Algemeen wordt onder archeologie[13] of oudheidkunde verstaan: de studie, reconstructie en interpretatie van menselijke samenlevingen in het verleden, aan de hand van hun materiële cultuur. Die cultuur kan naast roerende vondsten[14] bestaan uit sporen en structuren zoals funderingen van huizen of schuren, haardplaatsen, beerkelders, perceleringssystemen, waterputten, grafstructuren, heiligdommen, en meer.

Soms zijn archeologische resten nog herkenbaar op of boven het niveau van het maaiveld. Het gros van de materiële overblijfselen ligt echter onzichtbaar bewaard in de bodem, reden waarom algemeen wordt gesproken over het archeologisch bodemarchief. Dit zijn alle materiële resten die door menselijk handelen in de bodem terecht zijn gekomen. Aan de hand van deze resten tracht de archeoloog beschavingen en culturen uit het verleden te begrijpen en aanschouwelijk te maken[15].

Archeologische relicten, als onderdeel van het historisch (steden-)bouwkundig en landschappelijk erfgoed, vormen een zeer belangrijke bron van informatie en inspiratie voor de historiebeleving en lokale identiteit. Ieder bodemarchief bevat namelijk een aantal karakteristieke en regio-eigen kenmerken. Deze vormen de basis voor de historische identiteit van een dorp of stad en zijn inwoners. De AMZ heeft als uitgangspunt behoud *in situ* van het bodemarchief. Helaas blijkt dit in de praktijk vrijwel niet haalbaar. Het archeologische en cultuurhistorisch erfgoed gaat dus (al dan niet gedocumenteerd) verloren. Dit betekent een aanzienlijk verlies aan cultuurhistorische informatie en een

[12] Rodenburg, C. 2007.
[13] Van het Griekse archaios (oud) en logos (λόγος of logos is een woord met verschillende betekenis, maar wordt meestal als 'woord' vertaald; andere betekenissen zijn onder meer 'gedachte', 'taal', 'rede', 'principe', 'leerstelling' of 'logica').
[14] Naast tastbare objecten gebruikt men in de archeologie ook andere bronnen. Archeologen ontwikkelen en hanteren onder meer theses over culturele aspecten die eerder abstract zijn. Vaak vormt de basis voor deze theses evenwel het archeologisch object zij het vondst of spoor.
[15] Rodenburg, C. 2007.

vervlakking van de specifieke eigenschappen van een cultuurlandschap. Dit benadrukt het belang van een zorgvuldige documentatie op het moment dat cultuurhistorische belangen in het geding zijn.

Archeologische en cultuurhistorische belangen lijken vaak te botsen met belangen vanuit bestemmingsplannen. Behoud van en inzicht in de historische gelaagdheid van een landschap, het resultaat van de eeuwige wisselwerking tussen mens en natuur, kan echter een duidelijke meerwaarde bieden voor bepaalde bestemmingsplannen. Historisch-geografische waarden, in tegenstelling tot de archeologische waarden, zijn zichtbaar in het huidige landschap. Door die zichtbaarheid is het eenvoudig inrichtingsplannen op de historische geografie aan te passen, zodat elementen behouden kunnen blijven. Bovendien kan hiervan ook de archeologie meeprofiteren, doordat een goed doordacht inrichtingsplan ook goede voorwaarden kan scheppen ten aanzien van behoud van de archeologische waarden. Vanuit de rijksoverheid zijn de laatste jaren verschillende initiatieven genomen om cultuurhistorie (gebouwen, structuren, archeologie) meer onder de aandacht te brengen. Er kan echter geen misverstand over bestaan dat de gemeente de primaire verantwoordelijkheid, en de meeste praktische mogelijkheden, heeft om de cultuurhistorie als bijzonder onderdeel van de kwaliteit van de leefomgeving, te handhaven en te versterken[16].

2.2 Behoud van het cultureel erfgoed

Het behoud van cultuurhistorische resten is belangrijk. Voor bewoners, voor toeristen, nu en in de toekomst. Het cultuurlandschap is immers onderdeel van ons gemeenschappelijk erfgoed. Behoud betekent echter niet dat er geen ruimte is voor nieuwe ontwikkelingen. Het landschap wordt immers steeds opnieuw ingericht, afhankelijk van de eisen van de tijd. Cultuurhistorische waarden kunnen bij de inrichting van onze ruimte een bron van inspiratie zijn en tegelijk iets van het verleden zichtbaar houden. Zo kunnen ze de kwaliteit van onze leefomgeving verhogen. Het meewegen van cultuurhistorie speelt een steeds belangrijkere rol bij de inrichting van de ruimte. In de Nota Belvedère schetst het Rijk het belang van cultuurhistorische waarden en de wijze waarop deze kunnen bijdragen aan het landschap van de toekomst. In nieuwe ruimtelijke plannen moet daarom getoetst worden wat de effecten zijn op de cultuurhistorische waarden. Meer in het bijzonder pleit een aantal belangrijke argumenten voor het inpassen van cultuurhistorie in gemeentelijke planvorming:

- Toerisme: er is een toenemende belangstelling voor cultuurhistorie, authenticiteit, rust, ruimte en natuur. Cultuurhistorie is namelijk een belangrijke kwaliteits- en identiteitsdrager van een landschap. Belangrijk uitgangspunt zou kunnen zijn de cultuurhistorische contrasten tussen de regio's (klei-/veengebied versus zandgebied maar ook de contrasten binnen de regio’s zelf) aan te scherpen;
- Kostenbesparing: naast deze nieuwe impuls voor de economie kan ook direct een kostenbesparing gerealiseerd worden. Uitgangspunt daarbij is om in de planfase de ruimtelijke invulling van de diverse doelen zoveel mogelijk af te stemmen op (mogelijke) aanwezige cultuurhistorische waarden en zo hoge kosten voor archeologisch onderzoek te vermijden. Indien toch gekozen wordt om archeologische vindplaatsen op te graven, kunnen tijdig budgetten voor verder onderzoek worden vrijgemaakt;
- Ecologie: een belangrijk deel van de Nederlandse flora en fauna, waaronder een deel van de rode-lijst soorten is gekoppeld aan specifieke, vooral oude cultuurlandschappen. Vooral oude

[16] Alkemade, M. (red.) 2008, Ellenkamp, G.R. 2009.

cultuurlandschappen bieden niet alleen een habitat voor rode-lijst soorten maar kennen ook de grootste biodiversiteit;

- Duurzaamheid: de opbouw van het landschap was tot circa 1900 een afspiegeling van het landbouwkundig systeem zoals dat vanaf de Middeleeuwen tot ontwikkeling kwam. Er was een direct en natuurlijk verband tussen geomorfologie, mineralogische rijkdom van de bodem, hydrologie en gebruik. Zo onderscheidde het klei-/veengebied zich van de hoger gelegen akkergronden door natte omstandigheden en werd het vooral benut als grasland. Door dergelijk onderscheid te herstellen, kan opnieuw een duurzame, natuurlijke koppeling worden gelegd tussen het gebruik en de bodem en daarmee indirect de cultuurhistorische waarde;
- Educatie: beter dan een stapel boeken of foto's kan een wandeling door een oud cultuurlandschap inzicht geven hoe mensen in het verleden en heden de ruimte hebben benut en hebben vormgegeven. Dit biedt mogelijkheden voor het sterk opkomende 'omgevingsonderwijs' waarin 'regionale beeldvorming' en 'eigen regio' onderwerpen zijn;
- Identiteit en draagkracht: de identiteit van een landschap wordt deels bepaald door de fysisch-geografische basis en de historische ontwikkeling. Juist het gemis aan cultuurhistorie leverde bij de voorbereiding van verscheidene projecten de grootste problemen op bij plaatselijke bevolking en actiegroepen. Een cultuurlandschap bevat wortels van onze cultuur die men niet zomaar verloren wil laten gaan;
- Wetenschap: het landschap blijkt veel unieke historische informatie te bevatten die niet achterhaald kan worden op historische kaarten en in archieven. De informatie is in de bodem verankerd en om deze reden zeer kwetsbaar voor bodemkundige ingrepen. Wat verloren is, komt nooit meer terug[17].

2.3 Cultuurhistorische waarden van Etten-Leur

De cultuurhistorische waarden in de gemeente Etten-Leur zijn te verdelen in de volgende categorieën:

- Wegen en vaarten zijn niet alleen functioneel, maar vormen de lijnen in het landschap waaraan de ontginningsgeschiedenis nog duidelijk is af te lezen. Bij herinrichting dient rekening te worden gehouden met de historische waarde van de lijnen;
- Gebouwen in de gemeente staan niet op zichzelf maar vertonen vaak samenhang met bepaalde lijnelementen, zoals vaarten en dijken. Behoud van gebouwen zou niet slechts op het bouwwerk gericht moeten zijn, maar ook op de samenhang met het omringende landschap;
- Verkavelingspatronen (inclusief beplanting) vormen het skelet van het landschap dat, wellicht nog meer dan de wegen en vaarten, het verhaal van de ontginning van het gebied vertelt. Het verdient aanbeveling bestaande sloten te bewaren en waar mogelijk historische patronen te herstellen. In het klei-/veengebied gaat het hierbij om de langgerekte madenverkaveling en op de zandgronden juist om de grote blokverkaveling van de open akkercomplexen;
- Wielen[18] vormen nog duidelijke relicten die verwijzen naar de invloed van de zee in het noordelijk deel van de gemeente. Het verdient aanbeveling bij herinrichting de wielen zoveel mogelijk in de oorspronkelijke staat te behouden en verlanding te voorkomen;
- Donken vormen de eilanden in het veen, van waaruit de mens het gebied kon gebruiken. Doordat de donken veelal zijn afgedekt door een dun laagje veen en/of klei kennen zij bovendien een hoge aardkundige waarde. Behoud en versterking is het uitgangspunt voor deze

[17] Ellenkamp, G.R. 2009.

[18] Een wiel is een kolkgat dat tijdens een dijkdoorbraak door het zich naar binnen stortende water wordt uitgeschuurd in het land achter de dijken.

terreindelen, bij voorkeur op zodanige wijze dat de bestaande structuren bewaard blijven, maar ook voor de leek herkenbaar worden;

- Moeren zijn op de hogere zandgronden als laagtes in het landschap herkenbaar. Door ook het landgebruik hier op aan te passen kan de herkenbaarheid nog vergroot worden.
- Escomplexen vormen de oudste ontginningen op de zandgronden. Niet alleen de verkavelingspatronen, maar ook het landgebruik en de beplanting kunnen bijdragen aan de herkenbaarheid hiervan. Zo zouden bij voorkeur de akkers open gehouden moeten worden, akkerbouw in plaats van veeteelt plaats moeten vinden en bomen gebruikt moeten worden die van nature voorkomen op de hoge en droge zandgronden[19].

Literatuur

Alkemade, M. (red.) 2008. *Voorbeeldbeleidsplan Gemeentelijke Archeologische Monumentenzorg, versie 2.0.* Amersfoort 2008.

Ellenkamp, G.R. 2009. *(On)bewoonde eilanden in het veen. Archeologische verwachtings- en beleidsadvieskaart. Gemeente Etten-Leur. Deelrapport I: de archeologische verwachtingskaart. Eindversie, juli 2009.* Weesp 2009.

Ellenkamp, G.R. 2009. *(On)bewoonde eilanden in het veen. Archeologische verwachtings- en beleidsadvieskaart. Gemeente Etten-Leur. Deelrapport II: de archeologische beleidsadvieskaart. Eindversie, juli 2009.* Weesp 2009.

Rodenburg, C. 2007. *Grond voor verleden. Archeologische monumentenzorg in Tilburg.* Tilburg 2007.

[19] Ellenkamp, G.R. 2009.

Hoofdstuk 3 De gemeentelijke beleidskaart

3.1 Inleiding

Etten-Leur heeft sinds 2000 een gemeentelijke archeologische beleidsadvieskaart. Sindsdien heeft nieuw archeologisch onderzoek plaatsgevonden dat nieuwe inzichten heeft opgeleverd. Bovendien is met de invoering van de Wet op de Archeologische MonumentenZorg in 2007 ook het beleid enigszins veranderd. RAAP Archeologisch Adviesbureau heeft in 2008-2009 in opdracht van de gemeente Etten-Leur een geactualiseerde archeologische verwachtingskaart opgesteld. Hierop zijn de bekende en verwachte archeologische vindplaatsen weergeven, aangevuld met een historisch-geografische component waarmee meer inzicht kan worden verkregen in de samenhang tussen de cultuurhistorische waarden[20] en de landschappelijke basis. Het resultaat is een cultuurhistorische waarden- en archeologische verwachtingskaart voor het gehele grondgebied van de gemeente, circa 5592 hectare.

Op basis van deze kaart is vervolgens door RAAP, in nauwe samenspraak met de gemeente en de regioarcheoloog, een archeologische beleidsadvieskaart opgesteld. Deze kaart vormt een praktisch handvat om te komen tot een archeologische beleidskaart, doordat aan de verwachte en bekende archeologische resten een concreet beleidsadvies is gekoppeld. Dit advies kan grotendeels[21] worden overgenomen, waarna de gemeente haar eigen archeologische beleidskaart heeft.

Doel en onderzoeksopzet
Het opstellen van de verwachtingskaart en beleidsadvieskaart had als doel:

- Verfijnen en verbeteren van de bestaande beleidsadvieskaart;
- Vlakdekkend inzicht geven in de aanwezigheid van bekende archeologische vindplaatsen en de hieraan gekoppelde status;
- Vlakdekkend inzicht geven in de verwachte archeologische resten, waarbij onderscheid wordt gemaakt in resten van jagers-verzamelaars en landbouwers;
- Voor zover mogelijk vlakdekkend inzicht geven in de mate van verstoring van diverse gebieden;
- Daarmee samenhangend inzicht geven in de (verwachte) conservering en kwetsbaarheid van de archeologische resten;
- Inzicht geven in de locatie van bekende cultuurhistorische relicten en oude bewoningskernen;
- Advisering omtrent de plaats en aard van archeologisch onderzoek, evenals het moment waarop binnen de planvorming/planuitvoering het onderzoek het best kan worden uitgevoerd[22].

Het uitgevoerde onderzoek door RAAP heeft uiteindelijk geresulteerd in twee deelrapporten. Het eerste deelrapport (hierna: deelrapport I) is de weerslag van het archeologisch bureauonderzoek dat voor de gehele gemeente is uitgevoerd en dat geresulteerd heeft in de cultuurhistorische waarden- en archeologische verwachtingenkaart. Dit rapport geeft de huidige stand van kennis omtrent de

[20] Hieronder worden zowel de bovengrondse (historisch geografische en bouwhistorische) als de ondergrondse (archeologische) resten verstaan.
[21] Er zit een verschil in de door RAAP voorgestelde archeologische onderzoeksmethodiek bij bepaalde type vindplaatsen en de wenselijke onderzoeksmethodiek die door de regioarcheoloog, en een groot deel van de archeologische beroepsgroep in Noord-Brabant, wordt aanbevolen. Bij (middel)hoge archeologische verwachting op de zandgronden voor vindplaatsen van landbouwers wordt niet een karterend booronderzoek voorgeschreven, maar een proefsleuvenonderzoek. Verder kan de kaart één op één overgenomen worden als gemeentelijke beleidskaart.
[22] Ellenkamp, G.R. 2009.

archeologie binnen de gemeente Etten-Leur weer en is inhoudelijk zeer nuttig voor archeologische bedrijven die binnen de gemeente Etten-Leur werkzaamheden verrichten. Geadviseerd wordt dit deelrapport dan ook zo openbaar mogelijk te verspreiden, bijvoorbeeld door het integraal op de website van de gemeente te plaatsen.

Het tweede deelrapport (hierna: deelrapport II) betreft een intern adviesrapport dat door RAAP is uitgebracht hoe de cultuurhistorische waarden en archeologische verwachtingenkaart om te zetten naar een gemeentelijke beleidskaart. Dit hoofdstuk is gebaseerd op deelrapport II en waar nodig aangepast naar de gemeentelijke situatie. Door vaststelling van deze archeologische beleidsnota is het doel van deelrapport II bereikt en feitelijk overbodig geworden. Geadviseerd wordt deelrapport II niet openbaar te verspreiden en na vaststelling van de archeologische beleidsnota in het archief te plaatsen.

Voor het opstellen van de cultuurhistorische waarden- en archeologische verwachtingskaart heeft in eerste instantie een inventarisatie plaatsgevonden van archeologische vindplaatsen en historisch-geografische elementen alsmede van geologische, geomorfologische, bodemkundige en hydrologische gegevens van het gebied. Op basis hiervan zijn archeologische verwachtingszones gedefinieerd. Alle geïnventariseerde gegevens zijn gecombineerd in een kaart, waarop de bekende cultuurhistorische elementen en archeologische verwachtingszones zijn weergegeven en op grond waarvan kan worden vastgesteld waar en in welke mate archeologische, historisch-geografische en aardkundige waarden in het gebied kunnen worden bedreigd door ingrepen in de bodem. Op de archeologische beleidsadvieskaart wordt uiteindelijk aangegeven welke stappen kunnen worden ondernomen indien de aanwezige waarden door ruimtelijke ontwikkelingen worden bedreigd.

3.2 De cultuurhistorische waarden- en archeologische verwachtingskaart[23]

Voor een goed begrip van de beleidsadvieskaart wordt een bondige beschrijving gegeven van de cultuurhistorische waarden- en archeologische verwachtingskaart. Een uitgebreide beschrijving van die kaart en de totstandkoming hiervan is terug te vinden in deelrapport I over de cultuurhistorische waarden- en archeologische verwachtingskaart.

In eerste instantie heeft een inventarisatie plaatsgevonden van geologische, geomorfologische, bodemkundige en hydrologische gegevens die van belang zijn voor een reconstructie van het paleo-landschap van de gemeente Etten-Leur. Vervolgens is een studie gemaakt van de wijze waarop de mens dit paleo-landschap heeft benut en welke sporen hierdoor in het landschap zijn achter gebleven: de archeologische vindplaatsen, historische geografie en bouwkunde (samen de cultuurhistorische waarden). Zo is gebleken dat de mens zich in de Steentijd vooral ophield op de overgangen van hoog naar laag, de zogenaamde gradiëntzones, zoals de flanken van (beek) dalen. Toen de mens geleidelijk overging van de jacht op de landbouw waren grote delen van de gemeente Etten-Leur door een dik veenpakket bedekt geraakt en waren vermoedelijk alleen de hoogste zandruggen nog voor bewoning geschikt. Eenduidige bewoningssporen van de prehistorische- en vroeg historische boeren ontbreken echter in de gemeente. Pas vanaf de Middeleeuwen werd het gebied grootschalig in gebruik genomen, als gevolg van de vraag naar brandstof en voedsel vanuit de groeiende Vlaamse steden. Nadat het veen grotendeels was gewonnen voor de turf werden de vrijgekomen zandgronden voor de landbouw in gebruik genomen. Alleen in het noordelijk deel van de gemeente waren veengronden gespaard

[23] Grotendeels overgenomen uit Ellenkamp 2009.

gebleven, omdat die al voor de turfwinning landbouwkundig in gebruik waren genomen. Als gevolg van de Sint Elizabethsvloed in 1421 kwamen grote delen van dit resterende veengebied onder water te staan. Delen van het veen werden hierdoor verwijderd of door een laag zeeklei afgedekt. Na de overstroming werd het gebied ingepolderd en vanaf de hogere terreindelen weer in ontginning genomen. Deze geschiedenis van de mens en het landschap heeft geresulteerd in een specifiek archeologisch verwachtingsmodel voor de gemeente Etten-Leur.

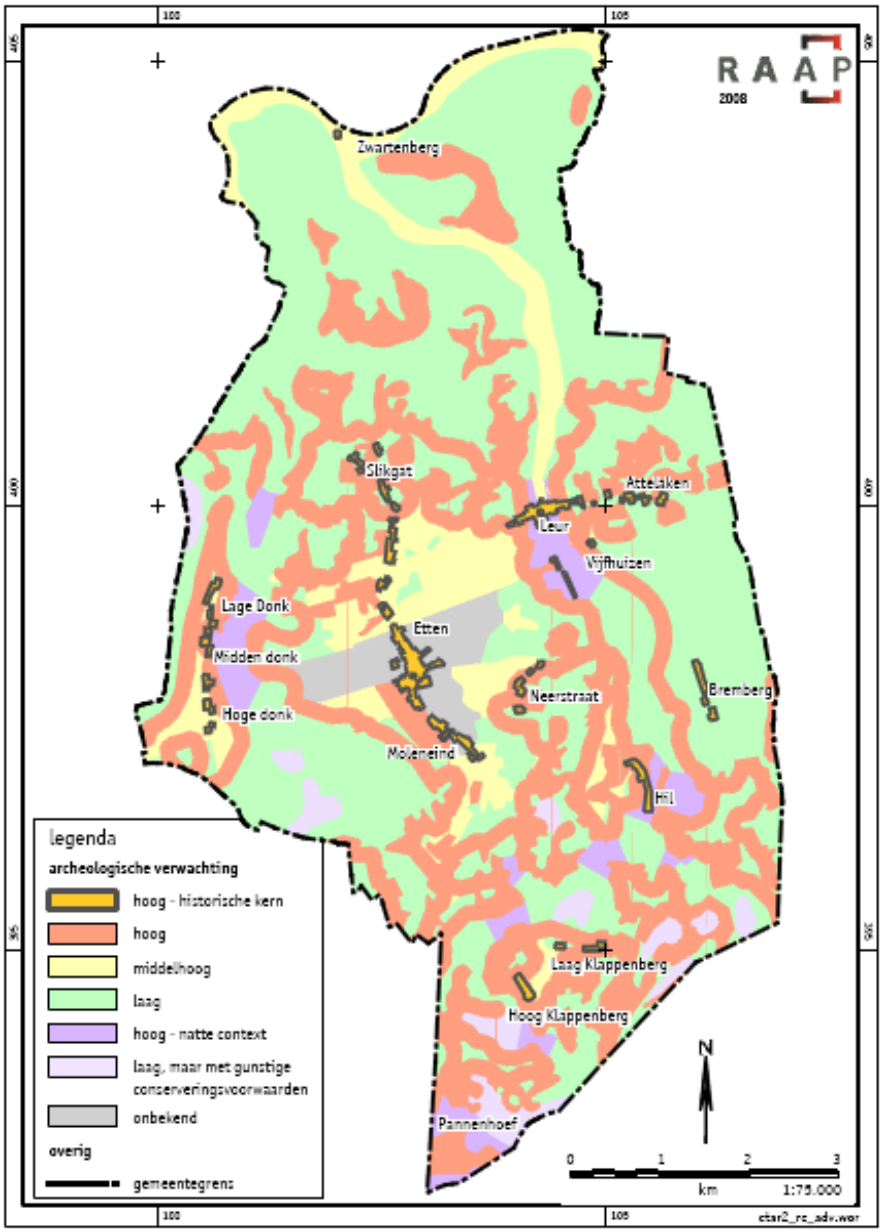

Figuur 3.1 Overzicht van de archeologische verwachtingszones binnen de gemeente Etten-Leur, op basis van het onderzoek dat is uitgevoerd voor het opstellen van de cultuurhistorische waarden- en archeologische verwachtingenkaart (uit Ellenkamp 2009).

Op basis van dit model zijn vlakdekkend zones aan te wijzen waarvoor een hoge, middelhoge of lage archeologische verwachting geldt (zie figuur 3.1). In het kort kan gesteld worden dat een hoge verwachting geldt voor de hogere zandruggen, de gronden met plaggendekken, de gradiëntzones en de zandopduikingen in het klei-/veengebied. Een middelhoge verwachting geldt voor de wat minder hoge terreindelen of de delen met een beperkte ouderdom, waar zodoende pas sinds korte tijd bewoning op kan hebben plaatsgevonden. Voor alle overige gebieden geldt een lage archeologische verwachting, met uitzondering van de natte terreindelen waar specifieke aan de natte context gerelateerde archeologische resten kunnen voorkomen (zoals sluizen of bruggen over turfvaarten). Alle geïnventariseerde gegevens en gedefinieerde verwachtingszones zijn gecombineerd in een 'cultuurhistorische waarden- en archeologische verwachtingskaart' (kaartbijlage 3 van deelrapport I). Hierop zijn ook de gebieden weergegeven waar verstoring van de bodem heeft plaats gevonden en om die reden geen (intacte) archeologische resten meer verwacht worden. Deze kaart vormt de basis voor de beleidsadvieskaart waarin aan alle kaarteenheden een concreet beleidsadvies is gekoppeld.

De nieuwe kaart versus de oude kaart

Het verwachtingsmodel is gebaseerd op een hypothetische benadering omdat het aantal vindplaatsen binnen de gemeente te gering is voor het opstellen van een statistisch model. De kwantitatieve vindplaatsgegevens zijn vooral gebruikt voor het verkrijgen van een actueel beeld van de bewoningsgeschiedenis van het gebied. Hierbij is ook gekeken naar de landschappelijke ligging van archeologische vindplaatsen in de nabije omgeving met vergelijkbare landschappelijke karakteristieken. De hierbij vastgestelde locatiebepalende factoren zijn getoetst aan de bekende archeologische vindplaatsen in het gebied en zijn gebruikt bij het opstellen van een hypothetisch verwachtingsmodel.

In 2000 is bij het maken van de verwachtingskaart uitgegaan van een archeologische verwachting per landschappelijke eenheid. Dit principe vormt ook een uitgangspunt van de nieuwe studie. In tegenstelling tot de oude kaart is bij de nieuwe kaart een expliciete scheiding gemaakt in een model voor vindplaatsen van jagers-verzamelaars en voor vindplaatsen van landbouwers. Dit onderscheid is gebaseerd op de koppeling die bestaat tussen het verspreidingspatroon van vindplaatsen en de fysieke eisen die men in verschillende archeologische perioden stelde aan de leef- en woonomgeving. Een derde verwachtingsmodel is opgesteld voor specifieke natte gebiedsdelen, waarvan recent is gebleken dat ook hier archeologische resten aanwezig kunnen zijn.

Beperkingen van het verwachtingsmodel

Bij het gebruik van de verwachtingskaart moet bedacht worden dat de achterliggende modellen een vereenvoudiging zijn van de werkelijkheid en dus enkele beperkingen kennen:

- De verwachtingsmodellen maken gebruik van locatiekeuzefactoren gebaseerd op economische motieven en doen geen uitspraken over archeologische resten die weinig of niet gebonden zijn aan landschappelijke eenheden, zoals graven of kavelpatronen;
- De cartografische basis voor de archeologische verwachtingskaart wordt gevormd door bestaande kaarten met een zekere kaartschaal. Hoe kleiner het schaalmodel, des te meer schematisch de grenzen, waardoor onzuiverheden in de kaart ontstaan en bodemkundige eigenschappen van relatief kleine gebieden niet meer weergegeven worden;
- Het verwachtingsmodel is niet van toepassing op archeologische vindplaatsen uit het Midden Paleolithicum aangezien het landschap door geologische processen met name in het Laat Paleolithicum aan voortdurende veranderingen onderhevig is geweest;

- Vindplaatsen die zijn afgedekt door veen, klei en esdekken blijven vaak onontdekt, zodat het beperkte aantal vindplaatsen in de gemeente Etten-Leur een vertekend beeld kan opleveren van de daadwerkelijke archeologische waarden;
- Veel vindplaatsen worden ontdekt bij archeologisch onderzoek in het kader van ruimtelijke ontwikkelingen. Aangezien deze ontwikkelingen zich vooral beperkt hebben tot de huidige bebouwde kom, is in het buitengebied weinig archeologisch onderzoek uitgevoerd.

3.3 De beleidskaart[24]

De resultaten van het archeologische bureauonderzoek dat door RAAP voor de gemeente Etten-Leur is uitgevoerd en waarbij een archeologische verwachting is opgesteld en is gekeken naar de mogelijke invloed van eventuele toekomstige ingrepen, bieden de mogelijkheid gericht beleid te formuleren. Daarom is de archeologische verwachtingskaart een belangrijke stap naar een goed gefundeerd archeologisch beleid van de gemeente Etten-Leur.
De verschillende archeologische verwachtingszones (laag, middelhoog en hoog) alsmede de archeologische vindplaatsen laten zich vertalen in verschillende adviezen ten aanzien van de te volgen stappen in het proces van archeologische monumentenzorg (AMZ) in geval van ruimtelijke ontwikkelingen. Hierbij kan het bureauonderzoek als de eerste stap in het AMZ-proces in veel gevallen in het buitengebied en latere delen van de bebouwde kom zeer beknopt worden gehouden, omdat het onderzoek van RAAP reeds een bureauonderzoek is voor een zeer groot deel van de gemeente Etten-Leur. Op basis van de resultaten van dit bureauonderzoek kunnen daarom direct aanbevelingen worden gedaan ten aanzien van bepaalde vormen van veldonderzoek. Uitgebreid bureauonderzoek wordt alleen nog geadviseerd in bijzondere omstandigheden, waar het een meerwaarde kan opleveren, zoals in historische kernen.

In zijn algemeenheid geldt dat de bedreigingen voor de aanwezige waarden het meest beperkt kunnen worden wanneer rekening wordt gehouden met bestaande patronen en structuren, graafwerkzaamheden beperkt worden tot de gebieden met een lage archeologische verwachting, en creatieve oplossingen worden gezocht om bepaalde doelen te halen.

Ondergrenzen
Om beleid ten aanzien van het archeologisch onderzoek in de planvorming vorm te geven, is het ook van belang te onderscheiden bij welke omvang van bodemverstorende handelingen het archeologisch onderzoek verplicht dient te worden gesteld ofwel tot welke omvang vrijstelling kan worden verleend. Gemeenten blijken verschillende ondergrenzen van de oppervlakte van plangebieden te hanteren bij het verplicht stellen van archeologisch onderzoek (Heunks, 2006). Op basis van gegevens van de Vereniging Nederlandse Gemeenten (VNG) en het wijzigingsvoorstel ten behoeve van de *Wet op Archeologische Monumentenzorg 2007* heeft RAAP specifieke ondergrenzen geadviseerd voor de gemeente Venlo (Van Dijk, 2006), de gemeentes Gennep, Mook en Middelaar en Bergen (Verhoeven & Ellenkamp, 2007), de gemeente Venray (Moonen, 2006) en de gemeente Roermond (Ellenkamp & Tichelman, 2008, in concept). Deze ondergrenzen en de resultaten van het overleg tussen de gemeente Etten-Leur, regio-archeoloog M. Parlevliet en RAAP hebben als basis gediend voor de ondergrenzen voor de gemeente Etten-Leur.

[24] Grotendeels overgenomen uit Ellenkamp 2009.

Hierbij hebben de volgende factoren een rol gespeeld:

- De archeologische verwachting van een gebied;
- De mate waarin de landschappelijke context van een gebied onverstoord is gebleven;
- De huidige archeologische kennis van een gebied.

De uiteindelijk geadviseerde ondergrenzen zijn in de hierna volgende paragraaf telkens cursief weergegeven en in §3.5 in tabelvorm nog eens samengevat. Belangrijk om hierbij te vermelden is dat, indien een gemeente zelf geen ondergrenzen vastlegt, in alle gebieden de wettelijke ondergrens van 100 m2 van toepassing is. Dit zou betekenen dat er een onderzoeksplicht geldt bij alle ontwikkelingen en handelingen van 100 m2 of meer waarbij de bodem verstoord wordt, ongeacht de diepte van verstoring.

3.4 Toelichting op de archeologische beleidskaart (kaartbijlage) [25]

Hierna wordt per kaarteenheid (zie de kaartbijlage) het beleid ten aanzien van de te volgen procedure in geval van ontwikkelingen beschreven. De specifieke randvoorwaarden en de aanbevolen vormen van archeologisch onderzoek (d.w.z. de onderzoeken waarmee gestart dient te worden) worden *cursief* weergegeven. Wel dient bedacht te worden dat:

- De kaartbijlage algemeen van opzet is, omdat in de gecombineerde archeologische verwachtings- en beleidsadvieskaart de periodespecifieke informatie verdwenen is. Voor meer detail wordt verwezen naar de afzonderlijke kaartbijlagen uit deelrapport I van het onderzoek van RAAP;
- De archeologische verwachtingskaart geen uitspraken doet over de *concrete* aan- of afwezigheid van archeologische vindplaatsen. Het blijft de weerslag van een verwachtingsmodel. Benadrukt wordt dat in alle zones archeologische vindplaatsen kunnen worden aangetroffen, maar de verwachte hoeveelheid neemt af van zones met een hoge verwachting naar zones met een lage verwachting;
- Het bureauonderzoek (zoals reeds beschreven) als eerste stap in het AMZ-proces veelal zeer beknopt kan worden gehouden (zie §3.3). Er kan dan volstaan worden met een korte samenvatting van de verwachtingskaart (deelrapport I) ter verantwoording van de gehanteerde veldwerkstrategie (conform KNA). Uitgebreid bureauonderzoek wordt alleen nog geadviseerd in bijzondere omstandigheden, waar het een meerwaarde kan opleveren;
- De kaartbijlage met legenda gelezen dient te worden in combinatie met onderstaande teksten in deze paragraaf.

In zijn algemeenheid geldt dat archeologische vondsten die tijdens planuitvoering worden gedaan, vallen onder de informatieplicht zoals vastgelegd in art. 53 van de Monumentenwet 1988. Dit houdt in dat, ook wanneer buiten een archeologisch onderzoek, archeologische resten (vondsten en/of sporen) worden aangetroffen, dit terstond bij het Rijk gemeld dient te worden. In de provincie Noord-Brabant kan deze melding ook gedaan worden bij het Provinciaal Meldpunt Bodemvondsten of, in het geval de gemeente Etten-Leur, bij de regioarcheoloog van de Regio Breda. Na de melding dient de gelegenheid te worden geboden de archeologische resten in het veld te onderzoeken.

[25] Grotendeels overgenomen uit Ellenkamp 2009.

Historische kernen met een hoge archeologische verwachting (donker geel)
De historische bewoningskernen kunnen vanwege hun (verwachte) rijkdom aan archeologische resten elk afzonderlijk beschouwd worden als één grote archeologische vindplaats. In deze zones dienen bij voorkeur geen werkzaamheden te worden uitgevoerd die tot fysieke aantasting van de (verwachte) archeologische waarden leiden. Het beleid is dus gericht op behoud van de bestaande situatie.

Bij een te verstoren gebied groter dan *100m2* met bodemingrepen dieper dan ca. *40 cm -Mv* dient vroegtijdig archeologisch vooronderzoek plaats te vinden in de vorm van een *bureauonderzoek* eventueel aangevuld met een *verkennend booronderzoek* teneinde meer inzicht te krijgen in de aard van de verwachte archeologische resten en de mate van eventuele bodemverstoring.
Op basis van de resultaten van dit onderzoek dient het bevoegd gezag een beslissing te nemen ten aanzien van eventueel vervolgonderzoek.

Gebieden met een hoge archeologische verwachting buitengebied (oranje)
In gebieden met een hoge archeologische verwachting wordt de hoogste dichtheid aan archeologische vindplaatsen verwacht. Uitgangspunt is om het archeologisch erfgoed 'in situ' te bewaren. In deze zone dienen bij voorkeur geen werkzaamheden te worden uitgevoerd die tot fysieke aantasting van de (verwachte) archeologische waarden leiden. Gestreefd moet worden naar extensieve vormen van grondgebruik.
In geval van een te verstoren gebied groter dan *1000m2* met bodemingrepen dieper dan ca. *40 cm -Mv* dient vroegtijdig archeologisch onderzoek te worden uitgevoerd om meer inzicht te krijgen in de aan- of afwezigheid van archeologische vindplaatsen. Afhankelijk van de aard van de verwachte vindplaatsen dient dit onderzoek te bestaan uit:

- Jager-verzamelaars: *beknopt bureauonderzoek* en *verkennend booronderzoek* teneinde de intactheid van het bodemprofiel vast te stellen en de verwachting te toetsen;
- Landbouwers: *beknopt bureauonderzoek* en *proefsleuvenonderzoek / oppervlakte kartering* om de verwachting te toetsen, eventuele archeologische vindplaatsen op te sporen en eerste indicatie te geven over aard en datering.

Op basis van de resultaten van dit onderzoek dient het bevoegd gezag een beslissing te nemen ten aanzien van eventueel vervolgonderzoek.

Gebieden met een hoge archeologische verwachting bebouwde kom (oranje, grijs gearceerd)
In de gebieden met een hoge archeologische verwachting die gelegen zijn binnen de op de beleidskaart aangegeven (grijs gearceerde) bebouwde kom wordt verondersteld dat er enige vorm van bodemverstoring heeft plaatsgevonden. In de gebieden waar vindplaatsen van jager-verzamelaars verwacht worden (zie kaartbijlage 2a van deelrapport I) wordt verondersteld dat de informatiewaarde van eventuele jager-verzamelaars vindplaatsen nihil is. Vindplaatsen van landbouwende gemeenschappen (zie kaartbijlage 2b van deelrapport I) hoeven daarentegen niet per definitie verstoord te zijn.

Archeologische grondsporen van landbouwers reiken veelal tot beneden de bouwvoor. Afhankelijk van de funderingsdiepten van de huidige bebouwing kunnen dus resten bewaard zijn gebleven. Als gevolg hiervan dienen bij voorkeur geen werkzaamheden te worden uitgevoerd die tot fysieke aantasting van de (verwachte) archeologische waarden leiden. Het beleid is dus gericht op behoud van de bestaande situatie.

In geval van een te verstoren gebied groter dan 1000m2 met bodemingrepen dieper dan ca. 40 cm -Mv dient vroegtijdig archeologisch onderzoek te worden uitgevoerd in de vorm van een *bureauonderzoek* en *verkennend booronderzoek* teneinde meer gegevens te verzamelen over de (voormalige) bebouwing en de mate van bodemverstoring, om op deze wijze de gespecificeerde verwachting te toetsen. Indien op basis hiervan blijkt dat geen (intacte) archeologische resten meer verwacht worden, gelden geen verdere restricties met betrekking tot geplande ingrepen.
Bij bevestiging van de hoge verwachtingswaarde dient het bevoegd gezag een beslissing te nemen ten aanzien van eventueel vervolgonderzoek.

Gebieden met een hoge archeologische verwachting voor specifieke aan natte context gerelateerde archeologische resten (donker paars)
In de natte gebiedsdelen met een hoge archeologische verwachting worden specifieke aan de natte omstandigheden gerelateerde archeologische resten verwacht (zie kaartbijlage 2c van deelrapport I). Het gaat veelal om puntlocaties, waarvan de aard en locatie deels bepaald worden door de landschappelijke context en de aanwezige archeologische en historisch geografische waarden in de directe omgeving. Bovendien kunnen plaatselijk holocene afzettingen voorkomen (veen of beekzand) die resulteren in gunstige conserveringscondities (weergegeven met 'v'-arcering op de kaartbijlage). In deze gebieden liggen bij uitstek mogelijkheden voor het verwerven van nieuwe inzichten op archeologisch gebied. Uitgangspunt is daarom behoud *in situ*. Ingrepen die tot (fysieke) aantasting van archeologische resten leiden, dienen zoveel mogelijk vermeden te worden. Concreet betekent dit dat gestreefd dient te worden naar extensief grondgebruik en dat bodemingrepen dieper dan de bouwvoor (*ca. 40 cm -Mv*) moeten worden voorkomen.

Indien behoud van archeologische resten niet mogelijk is, komen deze zones in aanmerking voor archeologisch onderzoek bij een te verstoren gebied groter dan *100m2* met bodemingrepen dieper dan ca. *40 cm -Mv*. Dit onderzoek dient in eerste instantie te bestaan uit een *bureauonderzoek en verkennend booronderzoek* om de archeologische verwachting nader te specificeren. Op basis van deze resultaten kan bepaald worden waar eventueel nader onderzoek noodzakelijk is. Dit kan dan bestaan uit een intensieve archeologische begeleiding die plaatsvindt tijdens de uitvoeringsfase. Dit houdt in dat afspraken worden gemaakt tussen bevoegd gezag, de opdrachtgever en de opdrachtnemer over de wijze waarop afgegraven wordt. Wat betreft de ontgravingswijze worden er archeologische randvoorwaarden gesteld. Deze randvoorwaarden dienen in een Programma van Eisen (PvE) of Plan van Aanpak (PvA) te zijn beschreven. Het PvE/PvA dient opgenomen te zijn in het bestek. Omdat de kans aanwezig is dat tijdens deze werkzaamheden (waardevolle) archeologische resten worden aangetroffen, dienen vooraf eveneens afspraken te worden gemaakt over de beschikbare tijd en ruimte om deze archeologische resten op goede wijze te kunnen documenteren. In de zones met gunstige conserveringscondities worden, indien van toepassing, lagen en houtresten bemonsterd ten behoeve van paleo-ecologisch, dendrochronologisch of zogeheten C14 onderzoek, teneinde meer inzicht te krijgen in de ouderdom en genese van het landschap.

Gebieden met een middelhoge archeologische verwachting buitengebied (licht geel)
Een middelhoge verwachting is alleen uitgesproken voor vindplaatsen van landbouwers. In deze gebieden wordt een lagere dichtheid aan archeologische resten verwacht dan in zones met een hoge archeologische verwachting. Dit houdt in dat bodemingrepen minder kans hebben om archeologische resten te bedreigen. Dat geldt met name voor kleinschalige bodemingrepen.

In geval van een te verstoren gebied groter dan *2500m2* met bodemingrepen dieper dan ca. *40 cm -Mv* dient vroegtijdig archeologisch onderzoek te worden uitgevoerd, in de vorm van een *beknopt bureauonderzoek* en *proefsleuvenonderzoek* (of indien mogelijk een *oppervlakte kartering*) om de archeologische verwachting te toetsen, eventuele archeologische vindplaatsen op te sporen en een eerste indicatie te geven over aard en datering. Op basis van de resultaten van dit onderzoek dient het bevoegd gezag een beslissing te nemen ten aanzien van eventueel vervolgonderzoek.

Gebieden met een middelhoge archeologische verwachting, bebouwde kom (licht geel, grijs gearceerd)
In de gebieden met een middelhoge archeologische verwachting die gelegen zijn binnen de op de beleidskaart aangegeven (grijs gearceerde) bebouwde kom wordt verondersteld dat er enige vorm van bodemverstoring heeft plaatsgevonden. Vindplaatsen van landbouwende gemeenschappen hoeven daarentegen niet per definitie verstoord te zijn, omdat onder de funderingen van de huidige bebouwing mogelijk diepere sporen bewaard kunnen zijn gebleven.

In geval van een te verstoren gebied groter dan *2500 m2* met bodemingrepen dieper dan ca. *40 cm -Mv* dient vroegtijdig archeologisch onderzoek te worden uitgevoerd in de vorm van een *bureauonderzoek en verkennend booronderzoek* teneinde meer gegevens te verzamelen over de (voormalige) bebouwing en de mate van bodemverstoring, om op deze wijze de gespecificeerde verwachting te toetsen. Indien op basis hiervan blijkt dat geen (intacte) archeologische resten meer verwacht worden, gelden geen verdere restricties met betrekking tot geplande ingrepen. Bij bevestiging van de middelhoge verwachtingswaarde dient het bevoegd gezag een beslissing te nemen ten aanzien van eventueel vervolgonderzoek.

Gebieden met een lage archeologische verwachting (groen)
In gebieden met een lage archeologische verwachting wordt de kans op het voorkomen van archeologische vindplaatsen klein geacht. In deze gebieden gelden in principe geen restricties ten aanzien van de planvorming, behalve bij:

- Projecten waarvoor een milieueffectrapport gemaakt moet worden (rechtstreekse project-m.e.r.-plicht dan wel project-m.e.r. na m.e.r.-beoordeling) en waarbij de oppervlakte aan te verstoren gebied (bodemingrepen) dieper dan 40 cm-Mv, meer dan 50.000 m^2 bedraagt;
- Grootschalige projectmatige inrichtingsplannen zoals aanleg van woonwijken en bedrijventerreinen of inrichting van het landelijk gebied, waarbij de oppervlakte aan te verstoren gebied (bodemingrepen) dieper dan 40 cm-Mv, meer dan 50.000 m^2 bedraagt;

In deze situaties dient vroegtijdig archeologisch onderzoek plaats te vinden in de vorm van een *beknopt bureauonderzoek en een verkennend booronderzoek* teneinde de verwachtingswaarde te toetsen. Op basis van de resultaten van dit onderzoek dient het bevoegd gezag een beslissing te nemen ten aanzien van eventueel vervolgonderzoek.

- Locaties waar al een bekende archeologische vindplaats is (dan geldt het daarvoor geldende beleid).

Gebieden met een lage archeologische verwachting in een natte context, maar met gunstige conserveringscondities (licht paars, gearceerd met 'v')
Hoewel voor slecht ontwaterde gebieden in natte landschappelijke eenheden een lage archeologische verwachting geldt voor bewoningssporen (kampementen en nederzettingsterreinen), kunnen er toch bijzondere aan de natte context gerelateerde archeologische resten voorkomen, zoals resten van de jacht of afvaldumps. Op basis van de bekende gegevens is er echter geen concrete verwachting uit te spreken. Vanwege de aanwezigheid van holocene afzettingen (veen of beekzand) kunnen eventuele archeologische resten bovendien goed geconserveerd zijn.

Om hierin inzicht te krijgen dient bij een te verstoren gebied groter dan *2500m2* met bodemingrepen dieper dan ca. *40 cm -Mv* archeologisch onderzoek te worden uitgevoerd. Dit onderzoek dient in eerste instantie te bestaan uit een *bureauonderzoek en verkennend booronderzoek*
om de archeologische verwachting nader te specificeren. Op basis van deze resultaten kan bepaald worden waar eventueel nader onderzoek noodzakelijk is. Dit kan dan bestaan uit een extensieve archeologische begeleiding die plaatsvindt tijdens de uitvoeringsfase. Dit houdt in dat eventuele graafvlakken na verwijdering van de bouwvoor worden nagelopen teneinde eventuele archeologische resten op te sporen. De randvoorwaarden dienen in een Programma van Eisen (PvE) of Plan van Aanpak (PvA) te zijn beschreven.

Gebieden met een kleidek (blauw horizontaal gearceerd)
Voor gebieden met een kleidek gelden de onderliggende verwachting en daaraan gekoppelde ondergrenzen. Vanwege het kleidek kunnen afgedekte intacte vindplaatsen voorkomen. Indien archeologisch onderzoek conform de richtlijnen van de gemeente Etten-Leur noodzakelijk is, dient dit te bestaan uit een *verkennend booronderzoek* teneinde de gaafheid van het bodemprofiel en eventuele archeologische resten vast te stellen. Op basis van de resultaten dient een PvE/PvA te worden opgesteld waarin randvoorwaarden ten aanzien van eventueel nader onderzoek conform de richtlijnen van de gemeente Etten-Leur zijn opgenomen.

Gebieden met een onbekende archeologische verwachting (grijs)
In deze gebieden ontbreken de benodigde gegevens voor het opstellen van een archeologische verwachting. Deze gebieden komen overeen met een deel van de bebouwde kern van Etten, zodat wordt verondersteld dat er enige vorm van bodemverstoring heeft plaatsgevonden.

In geval van een te verstoren gebied groter dan *2500m2* met bodemingrepen dieper dan ca. *40 cm -Mv* dient vroegtijdig archeologisch onderzoek plaats te vinden in de vorm van een *bureauonderzoek en verkennend booronderzoek*. Dit onderzoek is er op gericht voldoende gegevens te verzamelen om een archeologische verwachting op te kunnen stellen, op basis waarvan het vervolgtraject kan worden bepaald. Het besluit over een eventueel vervolgtraject dient door het bevoegd gezag genomen te worden.

Reeds onderzochte gebieden (zeeblauw)
In reeds onderzochte gebieden is het te doorlopen traject afhankelijk van de resultaten van het reeds uitgevoerde onderzoek (zie ook bijlage 4 van deelrapport I voor een overzicht) en het besluit dat het bevoegd gezag op basis daarvan heeft genomen. Hierbij bestaan de volgende mogelijkheden:

- In het onderzochte gebied heeft bureau- en verkennend of karterend onderzoek plaatsgevonden en heeft het bevoegd gezag besloten dat geen vervolgonderzoek nodig is: in principe gelden *geen* verdere *restricties* voor de planvorming;
- In het onderzochte gebied heeft bureau- en verkennend of karterend onderzoek plaatsgevonden en heeft het bevoegd gezag besloten dat wel vervolgonderzoek noodzakelijk is: in het gebied dient *vervolgonderzoek* uitgevoerd te worden, conform de richtlijnen van het bevoegd gezag;
- In het onderzochte gebied heeft waarderend onderzoek plaatsgevonden en heeft het bevoegd gezag besloten dat behoudenswaardige vindplaatsen niet aanwezig zijn: er gelden *geen* verdere *restricties* ten aanzien van de planvorming;

- In het onderzochte gebied heeft waarderend onderzoek plaatsgevonden en heeft het bevoegd gezag besloten dat behoudenswaardige vindplaatsen wel aanwezig zijn: uitgangspunt is om het archeologisch erfgoed 'in situ' te *behouden*. Indien behoud niet mogelijk is, dienen de archeologische resten te worden *opgegraven*.

Aangezien besluiten uit het verleden mogelijk gedateerd zijn, wordt voor alle reeds onderzochte gebieden in zijn algemeenheid aanbevolen eerst contact op te nemen met de coördinator voor archeologie en monumentenzorg van de gemeente Etten-Leur.

Archeologische vindplaatsen (rode en blauwe driehoeken)
In principe geldt dat voor alle bekende archeologische vindplaatsen behoud van de bestaande situatie gewenst is, ongeacht de archeologische verwachting van de zone waarin ze liggen, en als dat niet mogelijk is, dient eerst een waarderend onderzoek plaats te vinden. In de gemeente Etten-Leur komen echter ook vindplaatsen voor die bestaan uit losse vondsten (bijvoorbeeld laat middeleeuws bemestingsaardewerk) waar dus niet daadwerkelijk bewoningssporen kunnen worden aangetroffen. Daarom wordt aanbevolen dat in geval van bodemverstorende handelingen *binnen een straal van 150m rond een vindplaats* het bevoegd gezag op basis van de archeologische verwachtingskaart (deelrapport I) dient te *bepalen of onderzoek noodzakelijk is. Zo ja*, dan dient dit in geval van bodemverstorende handelingen *binnen een straal van 50m* rond een vindplaats van jager-verzamelaars en *binnen een straal van 150m* rond een vindplaats van landbouwers te bestaan uit een *waarderend onderzoek*.
Op basis van de resultaten van dit onderzoek dient het bevoegd gezag uiteindelijk een selectiebesluit te nemen.

Ontgronde en afgegraven gebieden (groen met rood omrand)
Voor alle gebieden die op de kaart zijn aangegeven als ontgrond of afgegraven, geldt dat geen archeologisch onderzoek nodig is.

Onduidelijke ontgrondingen (geel omrand)
Niet alle gebieden waarvoor een ontgrondingsvergunning is afgegeven zijn ook daadwerkelijk ontgrond. In gebieden waarvan onzeker is of ontgronding heeft plaatsgevonden, geldt in principe de onderliggende archeologische verwachting. De mate waarin het bodemprofiel in deze gebieden verstoord is, is echter onbekend.

Indien op basis van de onderliggende verwachting in geval van bodemverstorende handelingen archeologisch onderzoek noodzakelijk is, dient dit te bestaan uit een *bureauonderzoek* en *verkennend booronderzoek*. Het bureauonderzoek moet met name informatie opleveren over de aard van de ontgronding. Het verkennend booronderzoek moet dit toetsen. Indien op basis hiervan de verwachting naar beneden wordt bijgesteld, gelden geen verdere restricties met betrekking tot geplande ingrepen. Bij bevestiging van de hoge of middelhoge verwachtingswaarde dient het onderzoekstraject voor de betreffende verwachting te worden doorlopen (zie voorgaande tekst).

Opgehoogde gebieden (donkergrijs omrand)
Voor deze gebieden geldt in principe de onderliggende archeologische verwachting, met dat verschil dat hier een ophogingspakket van tenminste 1 m dikte aanwezig is dat eventuele archeologische resten tegen bodemingrepen beschermt.

Indien op basis van de onderliggende verwachting in geval van bodemverstorende handelingen archeologisch onderzoek noodzakelijk is, dan is dit pas van toepassing bij bodemingrepen dieper dan

140cm –Mv (gezamenlijke dikte ophogingspakket en bouwvoor) in tegenstelling tot de normaal geldende 40cm -Mv. Het uit te voeren onderzoek is afhankelijk van de onderliggende verwachting (zie voorgaande tekst).

Gebieden met een verstoord bodemprofiel (kruislings gearceerd)
In deze gebieden geldt in principe de onderliggende archeologische verwachting, maar is er sprake van een verstoord bodemprofiel. In hoeverre dit invloed heeft gehad op de gaafheid van archeologische resten is echter niet bekend. Met name oppervlakkige resten, zoals vindplaatsen van jager-verzamelaars zullen verstoord zijn. Diepere grondsporen kunnen echter bewaard zijn gebleven. Indien op basis van de onderliggende verwachting in geval van bodemverstorende handelingen archeologisch vooronderzoek noodzakelijk is, dient dit te bestaan uit een *beknopt bureauonderzoek en verkennend booronderzoek*, teneinde de daadwerkelijke mate van verstoring vast te stellen. Indien op basis hiervan de verwachting naar beneden wordt bijgesteld, gelden geen verdere restricties met betrekking tot geplande ingrepen. Bij bevestiging van de hoge of middelhoge verwachtingswaarde dient het onderzoekstraject voor de betreffende verwachting te worden doorlopen (zie voorgaande tekst).

In zijn algemeenheid geldt in alle verwachtingszones dat onderzoek niet nodig is mits kan worden aangetoond dat:

- *in het gebied reeds in relevante mate verstoring plaats heeft gevonden die dieper reikt dan de verwachte archeologische vondstlaag.*
  Wanneer er volgens de initiatiefnemer sprake is van een verstoord bodemprofiel (ontgravingen, diepploegen, diep funderen etc.) van betreffend plangebied, dan dient dit middels verkennend booronderzoek conform de vigerende Kwaliteitsnorm Nederlandse Archeologie of op andere wijze overtuigend aangetoond te worden.
- *de bodemverstorende handelingen in het gebied op een zodanige plek plaatsvinden respectievelijk van dien aard zijn dat geen verstoring van de verwachte archeologische resten plaatsvindt, hetzij doordat archeologie in het plan wordt opgenomen, hetzij doordat kan worden aangetoond dat de ingrepen niet verstorend zullen zijn.*
  Omdat het uitgangspunt van de archeologische monumentenzorg behoud in situ is, is archeologie vriendelijk bouwen een oplossing. Het staat initiatiefnemers daarom vrij om aan te tonen dat het bouwplan de onderliggende verwachte archeologische waarden niet verstoort en daarmee archeologie vriendelijk is.

3.5 Beleidskaart samengevat: een leidraad[26]

In de voorgaande paragrafen zijn adviezen beschreven ten aanzien van waar, wanneer, welk archeologisch onderzoek dient plaats te vinden in geval van bodemingrepen in de gemeente Etten-Leur. In de volgende tabel zijn deze adviezen samengevat. De tabel vormt een leidraad voor alle personen binnen de gemeente Etten-Leur die zich bezighouden met ruimtelijke ordening en inrichting en andere handelingen die bodemverstoring tot gevolg kunnen hebben. Niet opgenomen in de tabel, maar wel uitgangspunt is dat in eerste instantie bekeken dient te worden of behoud *in situ* mogelijk is. Bovendien dient bedacht te worden dat de tabel slechts weergeeft welke fase in eerste instantie doorlopen dient te worden. De tabel doet geen uitspraken over de fasen die nog doorlopen moeten worden volgend uit de resultaten van de eerste fase van het onderzoek. Aangezien het bureauonderzoek voor de gemeente

[26] Ontleend aan Ellenkamp 2009.

Etten-Leur grotendeels reeds is uitgevoerd (deelrapport I) kan in de meeste gevallen worden volstaan met een beknopt bureauonderzoek voorafgaand aan of gelijktijdig met het inventariserend veldonderzoek (IVO).

Literatuur

Ellenkamp, G.R. & G. Tichelman, 2008. *Archeo-landschappelijke knooppunt gemeente Roermond; een archeologische beleidsatlas.* RAAP-rapport 1741 (in concept). RAAP Archeologisch Adviesbureau B.V., Weesp 2009.

Ellenkamp, G.R. 2009. *(On)bewoonde eilanden in het veen. Archeologische verwachtings- en beleidsadvieskaart. Gemeente Etten-Leur. Deelrapport I: de archeologische verwachtingskaart. Eindversie, juli 2009.* Weesp 2009.

Ellenkamp, G.R. 2009. *(On)bewoonde eilanden in het veen. Archeologische verwachtings- en beleidsadvieskaart. Gemeente Etten-Leur. Deelrapport II: de archeologische beleidsadvieskaart. Eindversie, juli 2009.* Weesp 2009.

Heunks, E., 2006. *Gemeente Geldermalsen – Beleidsnota Archeologische Monumentenzorg; naar een realistische en duurzame omgang met het archeologisch erfgoed. RAAP-rapport 1384. A*msterdam 2006.

Archeologische verwachting	Bureau-onderzoek	Verkennend booronderzoek	Proefsleuven-onderzoek / oppervlakte kartering	Definitieve opgraving	Begeleiding intensief	Begeleiding extensief	Geen
Historische kern: hoog	> 100 m^2 40 cm -Mv						
Hoog buitengebied: jager-verzamelaars	Beknopt	> 1000 m^2 40 cm -Mv					
Hoog buitengebied: landbouwers	Beknopt		> 1000 m^2 40 cm -Mv				
Middelhoog buitengebied	Beknopt		> 2500 m^2 40 cm -Mv				
Middelhoog/hoog in bebouwde kom	2500 m^2 resp. 1000 m^2 40 cm-Mv	> 2500 m^2 resp. 1000 m^2 40 cm -Mv					
Laag/middelhoog/hoog: mogelijk verstoord of mogelijk ontgrond	Afhankelijk van onderliggende verwachting	Afhankelijk van onderliggende verwachting					
Laag/middelhoog/hoog: met kleidek	Afhankelijk van onderliggende verwachting	Afhankelijk van onderliggende verwachting					
Laag	Beknopt	> 5 ha, 40 cm -Mv					
Ontgrond of afgegraven							Geen onderzoek noodzakelijk
Hoog: natte context	100 m^2 40 cm-Mv	> 100 m^2 40 cm -Mv					
Laag: natte context goede conservering	> 2500 m^2 40 cm -Mv	> 2500 m^2 40 cm -Mv					
Onbekend	> 2500 m^2 40 cm -Mv	> 2500 m^2 40 cm -Mv					
Opgehoogd > 1 meter	Afhankelijk van onderliggende verwachting; 140 cm-mv	Afhankelijk van onderliggende verwachting; 140 cm-mv	Afhankelijk van onderliggende verwachting; 140 cm-mv				
Bekende vindplaatsen Jager-verzamelaars (50m) Landbouwers (150m)			Binnen straal van 50 of 150 meter				
Reeds onderzocht		Afh. van resultaat	Afh. van resultaat	Afh. van resultaat	Afh. van resultaat	Afh. van resultaat	Afh. van resultaat

Tabel 3.1 Ondergrenzen ten aanzien van <u>eerste fase van onderzoek</u> die doorlopen moet worden in geval van planvorming in de verschillende archeologische verwachtingszones (gebaseerd op Ellenkamp 2009, aangepast aan gemeentelijke situatie). De tabel doet geen uitspraken over de fasen die nog doorlopen moeten worden volgend uit de resultaten van de eerste fase van het onderzoek.

27

Hoofdstuk 4 Archeologische MonumentenZorg en Ruimtelijke Ordening

Het archeologisch erfgoed is uitermate fragiel en dreigt door de toenemende ruimteclaims in de verdrukking te raken. Door de ruimtelijke plannen tot 2010 worden in Nederland 140 wettelijk beschermde monumenten en ruim 28.000 ha gebied met een zeer hoge kans op archeologische waarden geraakt. Een schatting uit het midden van de jaren '90 van de 20ste eeuw maakt bijvoorbeeld duidelijk dat sinds de Tweede Wereldoorlog dertig procent van het bodemarchief is verdwenen. Indien dit verstoringstempo zou worden aangehouden, zouden de archeologische reserves tegen het eind van de 21ste eeuw zo goed als uitgeput zijn.

Met name de laatste jaren is gebleken dat net op die plaatsen waar de archeologie een belangrijke plaats inneemt in het landschap, ontwikkelingen bijna niet te stuiten zijn. Deze evolutie is niet onbegrijpelijk aangezien steeds opnieuw op zoek wordt gegaan naar ruimte voor nieuwe ontwikkelingen, voor huizenbouw en bedrijventerreinen en voor inrichtingen van openbaar nut, en daarbij in eerste plaats die gronden waardevol blijken, die reeds van oudsher geschikt en geliefd waren voor bewoning. Maar het archeologisch erfgoed is niet alleen een bedreigd goed dat dient te wijken voor ontwikkelingen. Archeologie is immers meer dan louter documenteren en registreren van wat bedreigd is. Archeologie kan een waardevolle aanvulling zijn bijvoorbeeld als inspiratiebron bij het ontwikkelen en ontwerpen van bouw- of inrichtingsplannen en vormt ongetwijfeld de ideale onderlegger voor de identiteit van een ontwikkelingslocatie. Conflicten ontstaan daar, waar extra openbare ruimte noodzakelijk wordt ten gevolge van de aanwezigheid van archeologische waarden. Dit betekent minder opbrengst voor de ontwikkelaar[27].

4.1 Kwetsbaarheid van cultuurhistorie

Om te komen tot beleidsadviezen is inzicht in de kwetsbaarheid van bekende en verwachte cultuurhistorische resten van belang. Archeologie is zeer kwetsbaar voor allerlei bodemingrepen: graafwerkzaamheden in het kader van bouw- en/of sloopactiviteiten, de aanleg van wegen en leidingen, natuurontwikkeling , agrarische grondbewerking, egaliseren, aanleg en kappen van bos, ontgronden, aanleg van drainage en het dempen en graven van sloten en greppels. Grondwaterpeilverlaging kan tot gevolg hebben dat met name organische archeologische resten vergaan. Verstoring van archeologische resten komt in veel gevallen neer op het verdwijnen van grondsporen, verplaatsing of vernietiging van archeologisch vondstmateriaal en verstoring of vernietiging van de ruimtelijke context van sporen en vondsten. Dit is met name het geval, waar archeologische resten aan het oppervlak liggen en niet zijn afgedekt. In de gebieden met een esdek of holocene afzettingen worden archeologische resten beschermd tegen deze bodemingrepen.

Ook historisch-geografische[28] elementen zijn kwetsbaar. In tegenstelling tot archeologische resten zijn historisch-geografische elementen aan het oppervlak herkenbaar, waardoor men er makkelijker rekening mee kan houden. Veelal vertegenwoordigen deze elementen echter relicten van een voormalig landbouwkundig systeem of andere wijze van gebruik. Door het wegvallen van een economisch nut vormen het slechts storende elementen. Dit vraagt extra waakzaamheid ter behoud van deze relicten. Voorbeelden hiervan in Etten-Leur zijn de voormalige turfvaarten, de petgaten, de lage dijken en de

[27] Rodenburg, C. 2007.

[28] Hieronder worden bovengrondse resten verstaan die getuigen van menselijke invloeden in het gebied, zoals verkavelingspatronen (maden), petgaten, turfvaarten, molens, dijken, wielen, akkercomplexen en historische kernen.

langgerekte verkaveling in Zwermlaken. Gebouwde monumenten zijn minder kwetsbaar. Een aantal is aangewezen als Rijksmonument en veel gebouwen hebben een nieuwe functie gekregen en zijn daardoor behouden.

Aardkundige waarden zijn eveneens kwetsbaar. Het landschap van Etten-Leur is het resultaat van een langdurige wisselwerking tussen wind, vegetatie, water en de mens. Dekzand werd afgedekt door veen, veen werd opgeruimd door de zee en de turfwinning, en het huidige zeeklei-/veengebied is door de ontwatering sterk ingeklonken en zakt steeds verder onder NAP, waardoor de dreiging van overstroming toeneemt. In het noordelijk deel van de gemeente zijn enkele gebieden bewaard gebleven waar de resultaten van vrijwel al deze processen nog herkenbaar zijn in het landschap. Strijpen / De Berk en Zwermlaken vormen een voor Noord-Brabant zeldzaam stukje historisch ontgonnen veenvlakte en zijn om die reden aangewezen als aardkundig waardevol gebied.

De herkenbaarheid van aardkundige waarden in het veld wordt vooral bedreigd door een steeds rationeler gebruik en daaruit volgende nivellering van het landschap. Ooit vormde de turfwinning een ernstige bedreiging voor de aardkundige waarden, nu is de ontwatering van het gebied ten behoeve van de landbouw de grootste bedreiging. Met name het veen is hiervoor zeer kwetsbaar. Een tweede bedreiging wordt gevormd door landbouwkundige grondbewerking. Met name door diepploegen kan de oorspronkelijke gelaagdheid volledig verstoord raken, waardoor de opbouw van het landschap niet meer te achterhalen is.

Reeds bekende (mogelijke) verstoringen en hun invloed op de archeologische verwachting

In het (recente) verleden hebben in Etten-Leur al bodemingrepen plaatsgevonden die invloed hebben gehad op de cultuurhistorische en aardkundige waarden in het gebied. Te denken valt aan landbouwkundige werkzaamheden en nieuwbouw. Aan gebieden waar volgens de oude beleidsadvieskaart reeds bodemverstoring heeft plaatsgevonden is destijds geen archeologische verwachting toegekend. Het is echter mogelijk dat de verstoring niet tot de complete vernietiging van archeologische resten heeft geleid en dat met name diepere grondsporen bewaard zijn gebleven. In verband hiermede zijn nog niet eerder geïnventariseerde verstoringen beschreven. Het gaat dan om bodemingrepen die zijn voortgekomen uit:

- Grondverzet bij het bouwrijp maken van de verschillende wijken in Etten-Leur. Indien meer dan 0,5 m is afgegraven, zijn eventuele archeologische resten waarschijnlijk verdwenen of sterk verstoord. Deze gebieden kennen daarom een lage archeologische verwachting[29];
- Ontgravingen ten behoeve van bodemsanering: voor deze gebieden geldt een lage archeologische verwachting;
- De aanleg van stortplaatsen: voor deze gebieden kunnen geen uitspraken worden gedaan over de oorspronkelijke bodemgesteldheid en geldt een onbekende archeologische verwachting;
- Ontgronding[30]. Het kenmerk van een ontgronding is een sterke daling van het maaiveld ten opzichte van omringende percelen. Indien op basis van de AHN[31] met zekerheid kan worden vastgesteld dat een perceel ontgrond is, geldt een lage archeologische verwachting.

[29] Voor gebieden die zijn opgehoogd geldt in principe de onderliggende archeologische verwachting.
[30] Grootste tekortkoming hiervan is, dat uitgifte van een ontgrondingsvergunning door de provincie Noord-Brabant niet in alle gevallen ook daadwerkelijk tot ontgronding heeft geleid.
[31] Algemeen Hoogtebestand Nederland.

Naast de beschreven duidelijk te lokaliseren verstoringen zijn er in Etten-Leur ook bodemingrepen te benoemen die integraal invloed kunnen hebben op de gaafheid van de bekende waarden. De belangrijkste hiervan vormen de bodembewerkingen ten behoeve van de landbouw, zoals ploegen en diepwoelen. Als gevolg van ploegen is in het grootste deel van het grondgebied van de gemeente een bouwvoor ontstaan met een gemiddelde dikte van 40 cm, met als gevolg dat ondiepe archeologische resten waarschijnlijk sterk zijn aangetast. Verder blijkt dat ploegen en woelen tot een diepte van 80 cm als normaal agrarisch gebruik wordt gezien; waar dit gebeurd is kunnen ook diepere archeologische resten verstoord zijn. Deze vorm van bodembewerking is zeer bedreigend voor het archeologisch erfgoed. Met name in het noordelijk klei-/veengebied waar het kleidek soms maar enkele decimeters diep is kunnen hierdoor ook eventuele intacte afgedekte vindplaatsen verstoord worden. Ook heeft waar nodig en toegestaan vrijwel overal in het buitengebied drainage ten behoeve van agrarische doeleinden plaatsgevonden. Tot slot zijn er de bodemingrepen die hebben plaatsgevonden ten behoeve van de woningbouw. Los van het hierboven beschreven bouwrijp maken gaat het om de aanleg van funderingsgreppels, kelders, en dergelijke. In de bebouwde gebieden is hierdoor de kans groter op een verstoord bodemprofiel, resulterend in een lage gaafheid van eventuele archeologische resten.

Effecten van (mogelijke) toekomstige ontwikkelingen

- Toenemende diepe grondbewerking tot 80 cm wordt reeds als een normale landbouwkundige bewerkingsdiepte gezien. In de meeste gevallen betekent dit verstoring of vernietiging van eventuele archeologische resten;
- Nieuwbouw zal ook in de toekomst doorgaan, hetgeen kan leiden tot verstoring of vernietiging van mogelijke archeologische resten;
- Dempen van ontwateringssloten vormt een sterke aantasting van de historisch-geografische identiteit. Met name in het klei-/veengebied vormen de sloten het skelet van het landschap;
- Aanleg van begreppeling dieper dan de huidige verstoringsdiepte kan bedreigend zijn voor eventueel verwachte archeologische resten en de oorspronkelijke gelaagdheid van de bodem;
- Plaggen[32] is vooral bedreigend wanneer het gebeurt in gebieden waar het pleistocene dekzand dicht nabij het oppervlak voorkomt en een hoge archeologische verwachting geldt;
- De aanleg van waterlopen vormt alleen een bedreiging voor de archeologie wanneer gegraven wordt in gebieden met een hoge archeologische verwachting. Historisch-geografisch zouden deze werkzaamheden een bedreiging kunnen vormen wanneer geen rekening wordt gehouden met bestaande lijnelementen en kavelpatronen;
- Baggeren of andere ingrepen in bestaande watergangen zijn bedreigend in zones waar specifieke aan de natte context gerelateerde archeologische resten, zoals resten van bruggen of aanlegsteigers, kunnen worden aangetroffen;
- Drainage in gebieden met een hoge archeologische verwachting kan zorgen voor verstoring van archeologische resten en oxidatie van organische archeologische resten;
- Wanneer bij de aanleg van nieuw groen geen bodemingrepen plaatsvinden dieper dan de bestaande verstoringsdiepte, dan is er in feite geen bedreiging. Het kan zelfs de economische druk van een gebied halen, waardoor eventuele waardevolle resten planologisch beschermd worden. Deze ontwikkeling vormt mogelijk wel een bedreiging voor de historische geografie wanneer geen rekening wordt gehouden met bestaande elementen en patronen.

[32] Plaggen houdt het verwijderen van de bovengrond in.

- In gebieden waar een verhoging van de grondwaterstand wordt voorgesteld verdwijnt een deel van de dreiging. Door de vernatting daalt het risico dat organische archeologische resten en paleo-ecologische resten aan de lucht worden blootgesteld en kunnen verteren.

4.2 Inpassing van het AMZ-proces in o.a. de ruimtelijke ordening

De archeologische zorgplicht is geregeld via de archeologische monumentenzorgcyclus. Uitgangspunt van de AMZ is, indien mogelijk, het archeologisch erfgoed *in situ* te bewaren. Het AMZ-proces is er op gericht een steeds nauwer inzicht te geven in de eventuele aanwezigheid en aard van archeologische resten in een gebied. Wanneer behoud niet mogelijk is en archeologisch onderzoek noodzakelijk is, dient in eerste instantie een verkennend en karterend onderzoek plaats te vinden, vaak in de vorm van een bureauonderzoek, booronderzoek of proefsleuvenonderzoek. Deze eerste fase heeft tot doel om te bepalen of de aanwezigheid van archeologische resten in het gebied aannemelijk is of niet. In het laatste geval gelden geen verdere restricties voor de planvorming, in het andere geval dient een waarderend onderzoek plaats te vinden. Meestal gebeurt dit door middel van een proefsleuvenonderzoek dat de mogelijkheid biedt om nauwkeuriger gegevens met betrekking tot aspecten als omvang, kwaliteit en kwantiteit van de archeologische sporen te verkrijgen. Het AMZ-proces is dus een vorm van trechtering, waarbij begonnen wordt met betrekkelijk eenvoudige onderzoeksmethoden en de meer complexe en kostbare werkzaamheden pas later in het proces alleen worden toegepast op vindplaatsen die deze investeringen waard zijn. Zo wordt via een proportionele inzet van middelen gekomen tot een afweging van het archeologische belang in het kader van de ruimtelijke ordening[33]. Archeologische monumentenzorg is echter evenzeer van toepassing op andere projecten en handelingen waarbij bodemingrepen plaatsvinden.

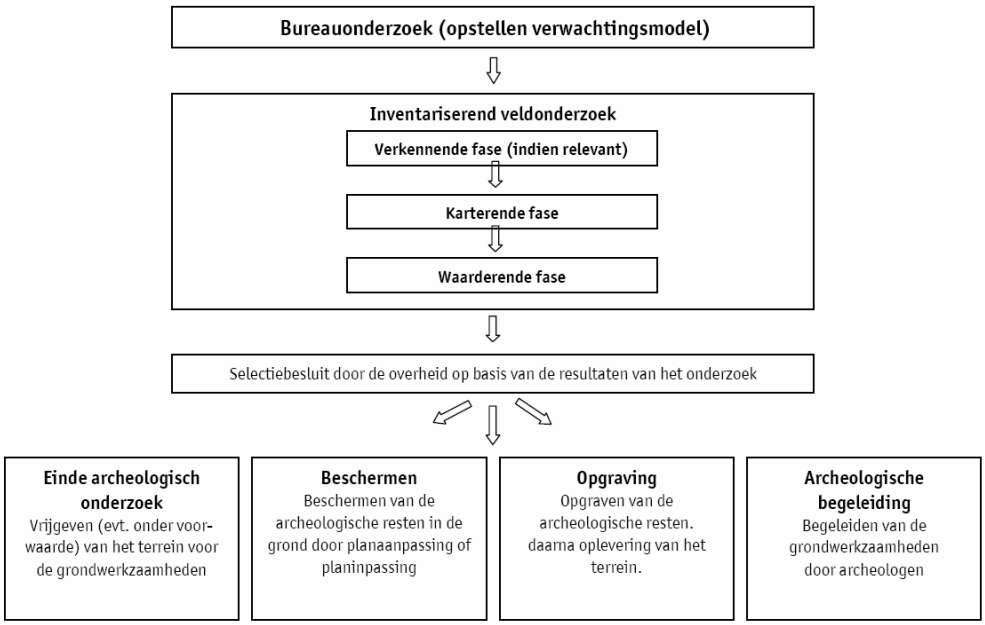

Figuur 4.1 Schematische weergave van het AMZ-proces. Bron: Ellenkamp, G.R. 2009.

[33] Alkemade, M. (red.) 2008.

Het beheerproces van het archeologisch bodemarchief in ruimtelijke ontwikkelingsprojecten is cyclisch en verloopt in fasen waarbij elke nieuwe fase pas van start kan wanneer de voorgaande fase voldoende informatie heeft opgeleverd. De gemeente start dit proces op in de planvormingfase van (grotere) uitvoeringsprojecten en laat het daarin consequent meelopen.

De archeologische verwachting van een gebied kan men meestal goed formuleren. Archeologisch onderzoek heeft echter niet alleen plaats in het kader van ruimtelijke plannen of wijzigingen van bestemmingsplannen, maar ook bij (andere) projecten en handelingen waarbij bodemingrepen plaatsvinden. Archeologische inventarisaties zijn er in diverse varianten, die zijn beschreven in de Kwaliteitsnorm Nederlandse Archeologie en worden ondersteund door leidraden voor archeologisch onderzoek van de Stichting Infrastructuur Kwaliteitsborging Bodembeheer (SIKB). De werkzaamheden worden uitgevoerd door gekwalificeerde bedrijven. Uitgangspunt is altijd: de verstoorder (de initiatiefnemer) draagt de kosten. Alle onderzoeksvarianten worden afgesloten met een rapport dat in ieder geval een selectieadvies bevat aan het bevoegd gezag over eventueel vervolgonderzoek.

Bureauonderzoek
De eenvoudigste vorm van inventariseren is het bureauonderzoek. Bureauonderzoek maakt gebruik van diverse informatiebronnen en leidt tot het opstellen van een verwachtingsmodel en een Plan van Aanpak (PvA) voor eventueel vervolgonderzoek in het veld. Voor het buitengebied is, door de actualisering van de archeologische waarden en verwachtingenkaart in 2008-2009, het bureauonderzoek grotendeels al uitgevoerd. Voor het buitengebied hoeft alleen een actuele stand van kennis te worden gegeven door de nieuwe archeologische onderzoeken, vondstmeldingen, waarnemingen en monumenten in de landelijke archeologische database ARCHIS II te raadplegen. Voor historische kernen en bebouwde kommen dient bij een bureauonderzoek vooral historische informatie te worden verzameld, in combinatie met gegevens uit het bouwdossier, om zo de informatie met betrekking tot een bepaalde locatie te verfijnen.

Verkennend en karterend dan wel waarderend booronderzoek
Nader inventariserend vooronderzoek (IVO) kan bestaan uit een verkennend booronderzoek waarin het verwachtingsmodel, conform het PvA, in het veld wordt getoetst. Daarbij wordt met handboringen vastgesteld wat de geomorfologie van het landschap is en welke bodems in het gebied voorkomen, daarnaast wordt bepaald in hoeverre het archeologisch bodemarchief intact of verstoord is[34]. Het booronderzoek kan gecombineerd worden met een veldverkenning of oppervlaktekartering waarbij archeologische indicatoren, die daar door bijvoorbeeld ploegen terecht zijn gekomen, van het oppervlak worden geraapt en geregistreerd. Het booronderzoek kan worden aangevuld met een karterend of waarderend booronderzoek om nadere informatie over een vermoede vindplaats te verkrijgen.

Proefsleuvenonderzoek
Indien de voorgaande onderzoeksfase aanwijzingen oplevert voor een archeologische vindplaats vindt conform een door het bevoegd gezag opgesteld/geaccordeerd Programma van Eisen (PvE) proefsleuvenonderzoek plaats[35]. Met één of enkele proefsleuven worden de archeologische sporen blootgelegd en opgetekend. Deze proefsleuven liggen regelmatig verspreid over het plangebied met een

[34] Indien de boringen ook archeologische indicatoren opleveren, komt dit de inventarisatie ten goede.
[35] Bij een proefsleuvenonderzoek wordt de bodem met behulp van een mechanische kraan tot op het onverstoorde materiaal verwijderd om de begrenzing en waardering van de vindplaats te bepalen.

dekking van circa 5 tot 10 %. Het onderzoek is vrij arbeidsintensief en vindt ruim voor de planuitvoering plaats. De uitkomsten van het onderzoek dienen namelijk meegenomen te worden in de ruimtelijke onderbouwing van het bestemmingsplan.

Waardering en selectie

Het vooronderzoek heeft tot doel om voldoende gegevens te verzamelen om een beslissing ten aanzien van de zorg voor het bodemarchief te kunnen nemen. Vindplaatsen worden hiertoe volgens landelijke criteria gewaardeerd op de criteria belevingswaarde/zichtbaarheid, zeldzaamheid, compleetheid, gaafheid en contextwaarde. Vindplaatsen met de hoogste waardering zijn behoudenswaardig en worden in de planvorming bij voorkeur ontzien. Er zijn verschillende mogelijkheden:

- De vindplaats is niet behoudenswaardig en er zijn geen verdere restricties bij de planvorming;
- De vindplaats is behoudenswaardig en kan *in situ* beschermd worden door bijsturen van de plannen;
- De vindplaats is behoudenswaardig maar bescherming is niet reëel, de vindplaats dient *ex situ* te worden behouden. Er dient een volwaardige opgraving plaats te vinden waarbij de gehele vindplaats wordt blootgelegd;
- Afhankelijk van de aard van de geplande werkzaamheden of als er minder waardevolle archeologische resten zijn aangetroffen, kan ook voor archeologische begeleiding tijdens de werkzaamheden worden gekozen. Hiervoor geldt hetzelfde protocol als voor opgraven.

De beslissingen over eventueel archeologisch vervolgonderzoek op terreinen met een (middel)hoge archeologische verwachting of terreinen met een hoge archeologische waarde (archeologische vindplaatsen) worden genomen door het bevoegd gezag[36].

Duidelijkheid in de selectie van archeologische waarden staat voorop. Er moet een helder beeld bestaan van wat de gemeente archeologisch gezien binnen haar grenzen heeft (een groot deel daarvan is te vinden op de beleidskaart) en welke criteria en rangorde van waardering en selectie worden gehanteerd. Duidelijkheid is essentieel omdat er door de voortdurende afweging tussen ruimtelijke ontwikkelingen en archeologische belangen, vaak keuzes gemaakt moeten worden met ingrijpende consequenties. Door de druk op de ruimte is behoud in situ van archeologische waarden door inpassing in ruimtelijke ontwikkelingen moeilijk. De gemeente moet een zorgvuldige afweging en selectie maken door op voorhand duidelijk te maken welke type vindplaatsen moeten worden behouden door inpassing in de ruimtelijke ontwikkeling, welke vindplaatsen (ex situ) veilig gesteld moeten worden door opgravingen en welke de gemeente bereid is op te geven. Dit kader kan geschapen worden door een eigen gemeentelijke onderzoeksagenda op te stellen[37].

Het selectiebesluit is een belangrijk onderdeel van de waardering van archeologische vindplaatsen. Een selectiebesluit wordt genomen door het bevoegd gezag in de vorm van de gemeente Etten-Leur, die zich bij de besluitvorming dient te baseren op adequaat uitgevoerd vooronderzoek en zich voorafgaand laat adviseren door een daartoe gekwalificeerd archeoloog. Waardering van een archeologische vindplaats geschiedt op verschillende gebieden:

- Waardering op basis van belevingsaspecten: zichtbaarheid en herinneringswaarde;
- Waardering op basis van fysieke criteria: gaafheid en conservering;

[36] Ellenkamp, G.R. 2009.

[37] Wanneer er sprake zou zijn van veel behoudenswaardige locaties in hetzelfde ontwikkelingsplan kan de financieel-economische druk hoog oplopen en zijn - naast de archeologische waarden - ook de belangen in het geding van eigenaren, gebruikers, projectontwikkelaars en van de gemeente zelf.

- Waardering op basis van inhoudelijke criteria: wetenschappelijk belang. De wetenschappelijke waarde wordt gemeten aan de hand van de criteria zeldzaamheid, informatiewaarde, context- of ensemblewaarde en representativiteit.

Een goed selectiebeleid leidt op basis van het primaire overzicht van het eigen archeologische erfgoed (de beleidskaart) tot een eerste verantwoorde selectie van archeologische waarden. Ook behoud van de voor de regio of de streek meest kenmerkende vindplaatsen kan een doelstelling zijn. Om te voorkomen dat het selectiebeleid uitloopt op starre regelgeving dienen het beleid, de uitgangspunten en de toepassing ervan regelmatig kritisch te worden bekeken en vergeleken met gewijzigde nationale en provinciale aanwijzingen en onderzoeksthema's. Voor de toetsing van de kwaliteit van de gemeentelijke inspanningen in de archeologische monumentenzorg zijn in de Kwaliteitsnorm Nederlandse Archeologie specifieke richtlijnen en criteria opgenomen.

Onderzoek / deskundigheid

Een verantwoorde omgang met de gemeentelijke archeologische waarden vereist onderzoeksinspanningen. Dit kan worden gerealiseerd middels het in handen houden van de archeologische regie en het uitbesteden van het feitelijke onderzoek aan een daartoe gekwalificeerd en gecertificeerd bedrijf of, indien het onderzoek geschiedt in opdracht van een externe partij, door erop toe te zien dat dit onderzoek wordt uitgevoerd door een daartoe gekwalificeerd en gecertificeerd bedrijf. Uiteraard is daartoe ook interne archeologische deskundigheid noodzakelijk. De gemeentelijke coördinatie richt zich dan met name op:

- Afstemming van uitvoerende (onderzoeks-)werkzaamheden met gemeentelijke diensten en andere betrokkenen (archeologie als onderdeel van RO-procedures en andere relevante projecten en handelingen);
- (laten) Opstellen van ontwerpen, Programma's van Eisen en bestekken voor opgravingen, maatregelen voor fysieke bescherming, archeologische begeleiding en monitoring;
- Regievoering van archeologisch onderzoek (veldbezoek, betrokkenheid bij de evaluatiefase, beoordeling archeologische rapportages);
- Voorlichting en organisatie van publieksvriendelijke en educatieve activiteiten;
- Documenteren van (meldingen van) toevalsvondsten.

Documentatie en registratie onderzoeksgegevens

De noodzaak tot juiste documentatie en registratie van onderzoeksgegevens is niet alleen een inhoudelijk vereiste, maar is ook verankerd in de Wet Kenbaarheid Publiekrechtelijke Beperkingen onroerende zaken (WKPB) die de aansprakelijkheid in het geval van onjuiste informatie bij de gemeente legt[38]. In ons land wordt het grootste aantal publiekrechtelijke beperkingen opgelegd door gemeenten. Voorbeelden zijn de aanwijzing tot gemeentelijk monument, aanschrijvingen in het kader van achterstallig onderhoud, maar ook bestemmingsplannen. Ook het archeologiebeleid zal leiden tot zekere publiekrechtelijke beperkingen.

Door de verankering van archeologisch onderzoek in het gemeentelijk archeologiebeleid komt een stroom aan nieuwe onderzoeksgegevens beschikbaar in de vorm van onderzoeksgegevens en

[38] Deze wet beoogt het bevorderen van de rechtszekerheid van de burger en de toegankelijkheid van overheidsinformatie en een goede vervulling van publiekrechtelijke taken. Alle publiekrechtelijke belemmeringen moeten bij het inwerkingtreden van de wet online beschikbaar zijn en de gemeente is verantwoordelijk voor alle schade ten gevolge van onjuiste, ontijdige en onvolledige informatie.

vondstmateriaal. De onderzoeksgegevens worden systematisch opgenomen in de landelijke archeologische database ARCHIS II. Deze taak ligt bij de uitvoerende archeologische bureaus, maar de gemeente dient erop toe te zien dat dit naar juistheid gebeurt. Om de meest recente archeologische documentatie ook binnen de gemeente beschikbaar te hebben dient de archeologische beleidskaart, op basis van de gegevens in ARCHIS II, regelmatig geactualiseerd te worden[39].

Evaluatie en nieuwe inzichten
De archeologische monumentenzorg heeft een cyclisch karakter. Het consequent doorlopen van de AMZ-cyclus levert archeologische informatie op die steeds opnieuw wordt vertaald in nieuwe inzichten over het eigen bodemarchief. Deze nieuwe inzichten kunnen weer bijdragen aan een betere uitgangspositie bij nieuwe projecten en voor de ontwikkeling van criteria voor selectie en waardering.

4.3 Bestemmingsplanvoorschriften, vergunningsvoorwaarden en gemeentelijke verordening

Na de invoering van de WAMZ is de gemeente verplicht om in nieuwe of te wijzigen bestemmingsplannen niet alleen archeologische waarden, maar ook de verwachting op archeologische waarden, vast te leggen. Met de invoering van de nieuwe Wro (1 juli 2008) wordt het bestemmingsplan voor de gemeente bovendien het centrale instrument binnen de ruimtelijke ordening. Op grond van de WAMZ dient de gemeenteraad bij de vaststelling van een bestemmingsplan en bij de bestemming van de in het plan begrepen grond, rekening te houden met de in de grond aanwezige dan wel te verwachten archeologische resten. Voor de integratie van de AMZ in de ruimtelijke ordening is de opname van archeologische waarden in het bestemmingsplan dus een essentiële eerste stap[40].

Het bestemmingsplan
Indien een bestemmingsplan 'archeologievriendelijk' of 'Malta-proof' is, kan de gemeente van de aanvrager van een bouw-, sloop-, of aanlegvergunning, de initiatiefnemer van de bodemverstorende ingreep, verlangen dat archeologisch (voor)onderzoek wordt verricht. De gemeente geeft via richtlijnen of een Programma van Eisen (PvE) aan hoe dat onderzoek dient te worden uitgevoerd. De kosten van het onderzoek komen voor rekening van de aanvrager[41]. Het staat de opdrachtgever vervolgens vrij om voor de uitvoering van alle vormen van archeologisch onderzoek zelf een keuze maken uit (erkende) aanbieders op de archeologische markt. Uitgangspunten:

- De gemeente houdt bij de vaststelling van bestemmingsplannen rekening met de mogelijke aanwezigheid van archeologische waarden en verwachtingen;
- De op de plankaart opgenomen archeologische terreinen worden gekoppeld aan bouwvoorschriften en een aanlegvergunning;
- Op de plankaarten worden de wettelijk beschermde archeologische terreinen (rijksmonumenten), provinciale attentiegebieden en provinciale archeologische monumenten aangeduid;
- In de *toelichting* op het bestemmingsplan wordt aangegeven waarom de aangewezen terreinen vanuit archeologisch oogpunt bescherming verdienen. Hier ligt een belangrijke relatie met het archeologiebeleid zoals geformuleerd in de gemeentelijke nota archeologie;

[39] Behalve het actualiseren van de verwachtingslaag van de eigen beleidskaart dienen de onderzoeksgegevens, indien dit nog niet door de uitvoerder van het archeologisch onderzoek is gedaan, te worden ingevoerd in het landelijke Archeologisch Informatiesysteem van de RCE. Deze zorgplicht ligt echter bij de archeologische uitvoeringsbureaus. Bij de actualisatie van de gemeentelijke archeologische beleidsadvieskaart heeft RAAP alle gegevens bijgewerkt tot juli 2008.
[40] Alkemade, M. 2008.
[41] Het veroorzakersprincipe.

- In de *planvoorschriften* wordt vastgelegd welke gevolgen de gemeente verbindt aan de aanwezigheid van archeologische waarden of verwachtingen bij geplande bouwactiviteiten of andere bodemverstorende activiteiten. Die gevolgen kunnen zeer uiteenlopend zijn, variërend van "geen gevolgen voor bouwen" via "eerst onderzoeken, dan bouwen" tot en met "geen bodemverstoring, maar behoud in situ";
- De voorwaarden voor het verlenen van bouw-, sloop en aanlegvergunningen worden hierop aangepast;
- De wet geeft de gemeente de bevoegdheid vrijstelling te verlenen voor het (laten) verrichten van archeologisch onderzoek voor kleine ruimtelijke ingrepen van "huis-, tuin- en keukenniveau". Dit wordt ondervangen door het vaststellen van een m2-grens waarbinnen geen archeologisch onderzoek hoeft plaats te vinden;
- Indien de gemeente bij de voorbereiding van een bestemmingsplan kosten moet maken ten behoeve van archeologisch (voor)onderzoek, kan zij die kosten onder bepaalde condities verhalen in het kader van de grondexploitatie.
- Voor het uitvoeren van haar wettelijke archeologische taak bij ruimtelijke procedures mag de gemeente (archeologie-)leges heffen om de kosten van de werkzaamheden bij de initatiefnemer te leggen.

Gemeentelijke verordening

Het op gestandaardiseerde wijze opnemen van de archeologische informatie in bestemmingsplannen vindt normaal gesproken plaats bij de actualisering ervan. Dit kan betekenen dat in vigerende bestemmingsplannen archeologische informatie en voorschriften nog enige tijd blijven ontbreken. Zelfs al is de archeologische informatie op de beleidskaart opgenomen, dan heeft deze nog geen automatische geldigheid binnen het planologisch proces. De archeologische beleidskaart kan, in afwachting van de actualisering van bestemmingsplannen, voor de gehele gemeente alvast worden geïmplementeerd via het vaststellen van een gemeentelijke verordening. Door het vaststellen van een dergelijke verordening kunnen op indirecte wijze in één keer oude bestemmingsplannen "archeologie-proof" worden gemaakt.[42]

De principes van het gemeentelijke archeologiebeleid worden vastgelegd in bestemmingsplannen, en kunnen daarnaast worden opgenomen in de gemeentelijke monumenten-, archeologie- of erfgoedverordening. Als aanvulling op de planologische maatregelen creëert de gemeente in zo'n verordening bijvoorbeeld de mogelijkheid gemeentelijke archeologische monumenten aan te wijzen. In de Erfgoedverordening worden in ieder geval de volgende aspecten behandeld:

- De rol van de monumentencommissie bij procedures en vergunningen voor monumenten;
- Eventuele andere wijzen waarop deskundigheid wordt ingebracht bij de verdere ontwikkeling van het archeologiebeleid, inclusief toezicht en handhaving daarvan;
- De status van de gemeentelijke archeologische beleidskaart;
- De doorvertaling van de archeologische beleidskaart voor gebieden waarbij het binnen de bestaande bestemmingsplannen niet geregeld is;

[42] De verordening kan uitkomst bieden als in bestemmingsplannen nog geen aandacht besteed is aan archeologie. Als in een bestemmingsplan archeologie wel aan bod komt, dan gelden de bepalingen uit het bestemmingsplan boven die van de verordening.

- Meldingsplicht voor projecten waarin het verstoringsoppervlak onder de gestelde ondergrens ligt en waarbij tijdens werkzaamheden toch archeologische waarden worden aangetroffen of die na een correct archeologisch voortraject zijn vrijgegeven en waarbij tijdens werkzaamheden toch archeologische waarden worden aangetroffen of die gelegen zijn in een gebied waarvan is aangetoond dat er reeds verstoring heeft plaatsgevonden die dieper reikt dan de verwachte archeologische vondstlaag en waarbij tijdens werkzaamheden toch archeologische waarden worden aangetroffen.

Literatuur

Alkemade, M. (red.) 2008. *Voorbeeldbeleidsplan Gemeentelijke Archeologische Monumentenzorg, versie 2.0.* Amersfoort 2008.

Ellenkamp, G.R. 2009. *(On)bewoonde eilanden in het veen. Archeologische verwachtings- en beleidsadvieskaart. Gemeente Etten-Leur. Deelrapport I: de archeologische verwachtingskaart. Eindversie, juli 2009.* Weesp 2009.

Ellenkamp, G.R. 2009. *(On)bewoonde eilanden in het veen. Archeologische verwachtings- en beleidsadvieskaart. Gemeente Etten-Leur. Deelrapport II: de archeologische beleidsadvieskaart. Eindversie, juli 2009.* Weesp 2009.

Rodenburg, C. 2007. *Grond voor verleden. Archeologische monumentenzorg in Tilburg.* Tilburg 2007.

Hoofdstuk 5 Het verleden zichtbaar

5.1 De relatie tussen archeologie en toerisme & recreatie, educatie en publieksvoorlichting[43]

Publieksparticipatie en het creëren van draagvlak voor het archeologiebeleid vormen vanzelfsprekend een belangrijk onderdeel van de archeologische activiteiten in de gemeente. Een 'levend' verleden draagt bij aan de versterking van de eigen identiteit van de gemeente, aan het imago en de herkenbaarheid van deze gemeente en vergroot het draagvlak voor het (moeten) doen van archeologisch onderzoek.

De betrokkenheid van de bevolking bij de resultaten van archeologisch onderzoek is groot. Archeologie is spannend en appelleert sterk aan de behoefte van jongeren om te onderzoeken en het onbekende te ontdekken. Daarnaast doet historie het ook goed in de toeristische en economische sector; "wonen, werken en recreëren in een historische omgeving" spreekt veel mensen aan. Wat vaak net ontbreekt is een aantrekkelijke vertaalslag, bijvoorbeeld via het visualiseren van een stukje geschiedenis in het straatbeeld. Het verleden kan langs twee lijnen worden geconcretiseerd: middels specifieke opgaven in het ruimtelijk ontwerp, en door het vergroten van de publieke betrokkenheid bij het archeologisch onderzoek. De gemeente hecht grote waarde aan erfgoededucatie in ruime zin en zal zich hiervoor (blijven) inzetten en ook samenwerkingspartners zoeken. Het thema archeologie en erfgoededucatie zou goed aansluiting kunnen vinden bij het recent vastgestelde cultuurbeleid van de gemeente.

Figuur 5.1 Archeologie meegenomen in het ruimtelijk ontwerp: de ondergrondse parkeergarage te Etten-Leur

[43] De tekst van dit hoofdstuk is grotendeels gebaseerd op overleg van tussen de gemeente Etten-Leur (mw. van der Sluis-Rosier, medewerkster Cultuur, Toerisme en Recreatie, mw. van den Merkenhof, communicatieadviseur, dhr. van Batenburg, beleidsadviseur Onderwijs en Jeugd en mw. Soeters, medewerkster afdeling Vergunning en Handhaving), regioarcheoloog mw. Parlevliet en de auteur C. Rodenburg d.d. 26 mei 2009 te Etten-Leur.

Cultuur, toerisme en recreatie
De gemeentelijke beleidsnota cultuur, toerisme en recreatie 2009-2012[44] noemt het belang dat de gemeente hecht aan cultuureducatie en het promoten van historisch erfgoed. Belangrijke onderdelen van het culturele en toeristisch-recreatieve product van Etten-Leur zijn de vijf musea, waaronder het Heemkundig Streekmuseum Jan uten Houte. De taak van de musea is het toegankelijk maken van culturele objecten en manifestaties door het op een publieksvriendelijke wijze presenteren van voorwerpen en verzamelingen van culturele / cultuurhistorische waarde waarbij in het bijzonder aandacht is voor 'het Etten-Leurs eigene'. Ook vervullen de musea een rol in het leveren van input voor cultuureducatie in Etten-Leur bijvoorbeeld door middel van het uitbrengen van lesbrieven en het bezoeken van de musea door de scholieren.

In het subsidiebeleid is het verstrekken van een basissubsidie opgenomen. Om voor deze basissubsidie in aanmerking te komen dienen de musea wel te voldoen aan enkele voorwaarden zoals het opzetten van activiteiten en/of tentoonstellingen voor verschillende doelgroepen. Archeologische / cultuurhistorische thema's zouden hier ook goed een plek in kunnen krijgen. Dit geldt tevens voor verschillende vormen van buitenrecreatie. Er is een toenemende belangstelling voor cultuurhistorie, authenticiteit, rust, ruimte en natuur. Cultuurhistorie is namelijk een belangrijke kwaliteits- en identiteitsdrager van een landschap. Belangrijk uitgangspunt zou kunnen zijn de cultuurhistorische contrasten tussen de regio's (klei-/veengebied versus zandgebied maar ook de contrasten binnen de regio's zelf) aan te scherpen[45]. Routegebonden recreatie is een trend; mogelijk zal uitbreiding plaatsvinden van het wandelroutenetwerk door heel Etten-Leur. Er wordt onder andere gedacht aan een regionaal project over de turfwinning[46]; archeologie kan hier een interessante toegevoegde waarde vormen.

Educatie
Beter dan een stapel boeken of foto's kan een wandeling door een oud cultuurlandschap inzicht geven hoe mensen in het verleden en heden de ruimte hebben benut en hebben vormgegeven. Dit biedt mogelijkheden voor het sterk opkomende 'omgevingsonderwijs' waarin 'regionale beeldvorming' en 'eigen regio' onderwerpen zijn[47].

Sinds 1 maart 2008 heeft Etten-Leur een cultuurcoördinator in de persoon van Hanne Poos. Zij heeft als voornaamste taak het bij elkaar brengen van vraag (onderwijs) en aanbod (cultuur)[48]. Er is een uitvoerig plan van aanpak opgesteld dat tot 2012 reikt en door de politiek breed omarmd werd. Etten-Leur richt zich vooral op het basisonderwijs. Rijk, provincie en gemeente verstrekken subsidies voor cultuureducatie. Daar staat tegenover dat de scholen een beleidsplan gekoppeld aan een activiteitenplan moeten hebben waarin drie aspecten van kunsteducatie aan bod moeten komen: receptief, actief en reflectief. Tevens is het wenselijk dat de scholen een zogeheten Interne Cultuur Coördinator hebben. Een tweede doel is iedere burger van Etten-Leur laagdrempelig kennis te laten maken met cultuur en kunst. Op het gebied van archeologie zou dit kunnen door middel van rondleidingen tijdens veldonderzoek; met belangstelling voor rondleidingen op opgravingen zal binnen de betreffende aanbestedingstrajecten rekening moeten worden gehouden. Ook in het kader van de

[44] Gemeente Etten-Leur 2009.
[45] Ellenkamp, G.R. 2009.
[46] Sluis-Rosier, N.E. van der 2009.
[47] Ellenkamp, G.R. 2009.
[48] Damme, R. van 2008.

zogeheten Brede Scholen kan bijvoorbeeld een archeologisch project worden bezocht en als thema gekozen[49].

Publieksvoorlichting
Op de gemeentelijke website wordt een aantal hoogtepunten uit de geschiedenis van Etten-Leur belicht en er is informatie te vinden over de monumenten. Het verdient aanbeveling deze informatiebron in de toekomst meer te benutten en regelmatig aan te vullen met (nieuwe) gegevens over archeologie, monumenten en cultuurhistorie in de gemeente. Zo zou tijdens een groter archeologisch onderzoek een pagina op de site hieraan kunnen worden gewijd. Dezelfde informatie kan tevens op een infoblad worden afgedrukt dat voor een ieder beschikbaar is bij het VVV, in de bibliotheek en op het Stadskantoor. Na enkele jaren kunnen deze infobladen dan worden gebundeld tot een publicatie over de stand van zaken van het archeologisch onderzoek in Etten-Leur. Mogelijk kan een archeologisch informatiepakket worden samengesteld met zaken als ansichtkaarten met archeologische monumenten / vondsten, een archeologische kalender en stickers.

De Etten-Leurse Bode kan eveneens gebruikt worden voor het verstrekken van informatie. Te denken valt aan de stand van zaken van een archeologisch onderzoek of het belichten van een of meerdere onderwerpen. Met enige regelmaat kan een persbericht verspreid worden, en in bijzondere gevallen kan een apart persgesprek worden georganiseerd, waarin de wethouder het één en ander over archeologie vertelt.

Conclusie
De relatie tussen archeologie en educatie, toerisme en publieksvoorlichting is evident. Archeologie kan, zonder daarvoor veel middelen vrij te hoeven maken, eenvoudig binnen de bestaande kaders meer onder de aandacht gebracht worden. Hierbij is sprake van een versterkende wisselwerking: niet alleen zal hierdoor de bekendheid van en het draagvlak voor archeologie vergroten, ook zullen door de nadrukkelijker toevoeging van archeologie als onderwerp de bestaande inspanningen omtrent educatie, toerisme en publieksvoorlichting worden versterkt.

Literatuur

Batenburg, P. van 2009. Mondelinge mededeling tijdens overleg te Etten-Leur, 26 mei 2009.

Damme, R. van 2008. *Cultuur voor iedere inwoner van Etten-Leur*, in: BN De Stem, 4 november 2008.

Ellenkamp, G.R. 2009. *(On)bewoonde eilanden in het veen. Archeologische verwachtings- en beleidsadvieskaart. Gemeente Etten-Leur. Deelrapport I: de archeologische verwachtingskaart. Eindversie, juli 2009.* Weesp 2009.

Ellenkamp, G.R. 2009. *(On)bewoonde eilanden in het veen. Archeologische verwachtings- en beleidsadvieskaart. Gemeente Etten-Leur. Deelrapport II: de archeologische beleidsadvieskaart. Eindversie, juli 2009.* Weesp 2009.

Gemeente Etten-Leur 2009. *Beleidsnota Cultuur, toerisme en recreatie 2009-2012.* Etten-Leur 2009.

Rodenburg, C. 2007. *Grond voor verleden. Archeologische monumentenzorg in Tilburg.* Tilburg 2007.

Sluis-Rosier, N.E. van der 2009. Mondelinge mededeling tijdens overleg te Etten-Leur, 26 mei 2009.

[49] Batenburg, P. van 2009.

Hoofdstuk 6 Organisatie en instrumentaria

6.1 Archeologie in de gemeentelijke organisatie

Aangezien archeologie binnen de gemeente niet langer vrijblijvend is, is het van groot belang dat:

- Alle betrokkenen binnen de gemeentelijke organisatie op de hoogte zijn van het gemeentelijk archeologiebeleid en de eisen die dit met zich meebrengt ten aanzien van ruimtelijke en andere relevante ingrepen;
- Er op gemeentelijk niveau nauwe afstemming en heldere werkafspraken worden gemaakt tussen de afdelingen Gebiedsontwikkeling (ruimtelijke ordening, toerisme en recreatie), Vergunning en Handhaving en Samenleving;
- Hetzelfde geldt voor de afdelingen Stadsbeheer en Techniek en Uitvoering, die (ook kleinschalige) bodemverstorende ingrepen plegen (o.a. groenvoorziening, waterbeheer, reconstructies, riolering, kabels/leidingen);
- Inwoners en andere potentiële 'bodemverstoorders' helder en eenduidig worden geïnformeerd over het gemeentelijke archeologiebeleid. Dat wil zeggen de vastgestelde eisen op het gebied van de Archeologische MonumentenZorg, het veroorzakersprincipe, eventuele gemeentelijke bijdrageregelingen, e.d.;
- Resultaten van archeologisch onderzoek beschikbaar komen voor het publiek.

De herziene Monumentenwet en de implementatie van het gemeentelijk AMZ-beleid heeft consequenties voor verschillende disciplines binnen de gemeentelijke organisatie:

- *Grondzaken*: incalculeren van archeologische risico's bij de aan- en verkoop van gemeentelijke gronden;
- *Ecologie, natuur en landbouw*: inpassing van archeologisch waardevolle elementen in het landelijk gebied;
- *Civiele techniek*: onderzoek naar en rekening houden met archeologische aspecten bij de voorbereiding en uitvoering van werken.
- *Landmeten en Geo-informatie*: de digitale verspreiding van de archeologische beleidskaart en de koppeling van de kaart aan andere gemeentelijke bodem- en geo-informatiesystemen alsmede aan de WKPB;
- *Juridische zaken:* uitwerking van het opnemen van archeologische voorwaarden in procedures voor vergunningverlening, en het opstarten van een nader onderzoek naar verhaalmogelijkheden en fonds- of subsidieregeling;
- *Cultuur:* afstemming van AMZ-beleid met andere beleidsvelden, met name op het gebied van integraal cultuurbeleid en de relatie met recreatie, educatie en toerisme;
- *Communicatie:* integratie van het AMZ-beleid in het algemene voorlichtingsbeleid van de gemeente. Dit kan bijvoorbeeld via de gemeentelijke website, brochures, etc.

De afdeling Gebiedsontwikkeling is verantwoordelijk voor de integrale beleidsontwikkeling van ruimtelijke ordening, planologie, stedenbouw, beeldkwaliteit, economische zaken, volkshuisvesting, verkeer en vervoer, cultuur, sport, recreatie en toerisme alsmede het grondbedrijf.

De AMZ-procedure wordt opgestart en begeleid door een medewerker van de afdeling Vergunning en Handhaving. Voor selectie en waardering dient dan een beroep te worden gedaan op de expertise van de regioarcheoloog. De afdeling Vergunning en Handhaving behartigt onder meer de zaken die te maken hebben met bouwen, het gebruik van gebouwen en gronden, slopen, wonen en milieuaangelegenheden. Het stroomschema van het AMZ-proces (zie figuur 4.1 in hoofdstuk 4) is tevens leidraad voor de beslisprocedure bij de sloop- , bouw- of aanlegvergunning. De feitelijke vergunningverlening of -weigering is een formele bestuurlijke beslissing die openstaat voor procedures van bezwaar en beroep. Door het bekend zijn van de procedures en de daaraan te stellen eisen, alsmede de geformuleerde afwegingskaders, worden verrassingen zoveel mogelijk vermeden en de verwerkingssnelheid bevorderd. Dit vergroot de rechtszekerheid voor de initiatiefnemer[50].

De afdeling Samenleving heeft als doel alle burgers van Etten-Leur mee te laten doen in de samenleving. Om te zorgen dat iedere burger kan participeren, wordt door de afdeling interactief en integraal beleid gerealiseerd gericht op onder meer de terreinen volwasseneducatie en jeugd en onderwijs[51].

6.2 De uitvoering van het archeologiebeleid

Archeologische beleidskaart

Het is voor de gemeente van belang om over een zo volledig mogelijk en actueel overzicht van de samenstelling van het eigen bodemarchief te beschikken. De gemeente Etten-Leur heeft hiertoe begin 2008 RAAP Archeologisch Adviesbureau opdracht gegeven tot het opstellen van een geactualiseerde archeologische verwachtingskaart. Hierop zijn de bekende en verwachte archeologische vindplaatsen weergeven, aangevuld met een historisch-geografische component waarmee meer inzicht kan worden verkregen in de samenhang tussen de cultuurhistorische waarden en de landschappelijke basis. Het resultaat is een cultuurhistorische waarden- en archeologische verwachtingskaart voor het gehele grondgebied van de gemeente. Tevens heeft RAAP beleidsadviezen opgesteld resulterend in een archeologische beleidsadvieskaart. Deze kaart vormt een praktisch handvat om te komen tot een archeologische beleidskaart, doordat aan de verwachte en bekende archeologische resten een concreet beleidsadvies is gekoppeld. De kaarten en bijbehorende teksten zijn in nauwe samenwerking met de gemeente en de regioarcheoloog opgesteld.[52]

Nadat de archeologische beleidskaart bestuurlijk is vastgesteld fungeert deze als een visuele vertaling van het gemeentelijk selectiebeleid en de Erfgoedverordening. Daarmee wordt de kaart ook formeel richtinggevend bij ontwikkeling van nieuwe, of het aanpassen van bestaande, ruimtelijke plannen en andere relevante ingrepen. Het overnemen van de archeologische gebieden van de beleidskaart in de gemeentelijke structuurvisies en bestemmingsplannen met de bijbehorende voorschriften is dan de logische volgende stap. Indien de beleidskaart gemakkelijk toegankelijk en raadpleegbaar is bijvoorbeeld via internet of gemeentelijk intranet, zal er een belangrijke attenderende werking vanuit gaan. Een regelmatige actualisering is natuurlijk onmisbaar en een extra reden om de kaart vooral digitaal vorm te geven en te integreren in het gemeentelijk ruimtelijk of bodeminformatiesysteem zoals dat ook voor

[50] Rodenburg, C. 2007. Zie ook http://www.etten-leur.nl/content.jsp?objectid=21935.
[51] Zie http://www.etten-leur.nl/content.jsp?objectid=21935.
[52] Vanuit de gemeente waren hierbij betrokken: Cynthia Soeters (Vergunning en Handhaving, verantwoordelijk voor archeologie en monumentenzorg), Riny van Oers (Gebiedsontwikkeling, verantwoordelijk voor het buitengebied), Nelly Mourik (Gebiedsontwikkeling, verantwoordelijk voor de bebouwde kom), Jac Beekers(Vergunning en Handhaving, verantwoordelijk voor bodembeheer) en incidenteel Ap van Heeren (Techniek en Uitvoering) en Theo van Genk (Stadsbeheer).

andere taakvelden beschikbaar is[53]. Uiterlijk in 2014 zal een evaluatie van de kaart plaatsvinden; indien daartoe aanleiding bestaat kan deze evaluatie ook eerder plaatsvinden.

Erfgoedverordening

De gemeente Etten-Leur heeft ervoor gekozen om geen aparte archeologieverordening in te voeren, maar de huidige Monumentenverordening aan te passen en aan te vullen tot een Erfgoedverordening conform het model van de VNG[54]. De planning is dat deze Erfgoedverordening in 2010 zal worden vastgesteld. Als aanvulling op de planologische maatregelen creëert de gemeente in zo'n verordening bijvoorbeeld de mogelijkheid gemeentelijke archeologische monumenten aan te wijzen. In de Erfgoedverordening worden in ieder geval de volgende aspecten behandeld[55]:

- De rol van de monumentencommissie bij procedures en vergunningen voor monumenten;
- Eventuele andere wijzen waarop deskundigheid wordt ingebracht bij de verdere ontwikkeling van het erfgoedbeleid, inclusief toezicht en handhaving daarvan;
- De status van de gemeentelijke cultuurhistorische / archeologische beleidskaart;
- De doorvertaling van de archeologische beleidskaart voor gebieden waarbij het binnen de bestaande bestemmingsplannen niet geregeld is;
- Meldingsplicht voor projecten waarin het verstoringsoppervlak onder de gestelde ondergrens ligt en waarbij tijdens werkzaamheden toch archeologische waarden worden aangetroffen of die na een correct archeologisch voortraject zijn vrijgegeven en waarbij tijdens werkzaamheden toch archeologische waarden worden aangetroffen of die gelegen zijn in een gebied waarvan is aangetoond dat er reeds verstoring heeft plaatsgevonden die dieper reikt dan de verwachte archeologische vondstlaag en waarbij tijdens werkzaamheden toch archeologische waarden worden aangetroffen[56].

Uiterlijk in 2014 zal een evaluatie van het archeologiebeleid plaatsvinden; indien daartoe aanleiding bestaat kan deze evaluatie ook eerder worden uitgevoerd.

Selectiebeleid en onderzoeksagenda

De druk op de ruimte in de gemeente is groot. De gemeente hecht daarnaast grote waarde aan de cultuurhistorische identiteit en leefbaarheid van de woonomgeving. Met haar archeologiebeleid kiest de gemeente voor beheer en behoud van het zichtbare en onzichtbare erfgoed dat onlosmakelijk is verbonden met haar ontstaansgeschiedenis. De omgang met archeologische waarden maakt daarbij deel uit van het integraal gemeentelijke erfgoedbeleid. Het uitgangspunt bij de formulering van het eigen archeologische selectiebeleid is het vinden van een verantwoorde balans tussen de wetenschappelijke en cultuurhistorische belangen enerzijds en de maatschappelijke en organisatorische uitvoerbaarheid op gemeentelijk niveau anderzijds[57].

---

[53] Rodenburg, C. 2007.

[54] VNG 2008. De Wet op de Archeologische MonumentenZorg is feitelijk een wijziging van de Monumentenwet 1988 en de artikelen van de WAMZ zijn dan ook vanaf artikel 34 in de Monumentenwet opgenomen. Daarom is het logisch om de monumenten- en archeologieverordening in één Erfgoedverordening te integreren.

[55] Alkemade, M. 2008, Rodenburg, C. 2007, VNG 2008, Parlevliet, M. 2009.

[56] Op basis van de gemeentelijke onderzoeksprioriteiten en het Archeologisch Informatiesysteem zal bekeken worden of, en in welke mate archeologische begeleiding toch noodzakelijk is. De kosten daarvan kunnen echter niet verhaald worden op de initiatiefnemer.

[57] Alkemade, M. 2008.

Om bij bodemverstorende projecten een verantwoorde en onderbouwde afweging te kunnen maken over behoud van cultuurhistorische en archeologische waarden kan een gemeentelijke onderzoeksagenda worden opgesteld waarop het selectiebeleid kan worden gebaseerd. Mogelijke onderdelen van de gemeentelijke onderzoeksagenda zijn:

- De nederzettingen van jagers verzamelaars en het verschil in locatiekeuze voor zand of klei;
- Nederzettingen van landbouwers en het verschil in locatiekeuze voor zand of klei;
- De ontwikkeling van de turfvaart en opkomst van bijbehorende 'heren'[58].

Niet alles kan en hoeft te worden behouden. De gemeente kan zich ten doel stellen om, complementair aan het beleid van rijk en provincie een inhoudelijk onderbouwde, verantwoorde onderzoeksagenda vast te stellen[59]. Om de gemeente zoveel mogelijk autonoom prioriteiten te laten stellen, kunnen op basis van deskundig advies van de regioarcheoloog en transparante waardestelling door de gemeente zelf speerpunten worden geselecteerd. Het uitgangspunt voor de te maken selectie kan daarbij zijn het behoud van een representatief beeld van het gemeentelijk bodemarchief (naar periode en vindplaatstype)[60].

Inpassing in ruimtelijke plannen

Ondanks de toegenomen aandacht voor archeologie en cultuurhistorie is het een illusie te denken dat het mogelijk is elk overblijfsel uit het verleden te onderzoeken of te beschermen. Niet elke vierkante meter van de bodem in de gemeente kan worden ontzien, ook niet als daar mogelijk sporen uit het verleden in aanwezig zijn. Gekozen is voor een verscherpte aandacht voor, en het stellen van duidelijke voorwaarden aan, ingrepen in de bodem van de archeologisch meest waardevolle delen van het gemeentelijke grondgebied. De gemeente streeft er daarbij naar om haar AMZ-beleid, en de vertaling daarvan in het ruimtelijk beleid, zoveel mogelijk aan te laten sluiten bij het vastgestelde rijks- en provinciale beleid[61].

De gemeente Etten-Leur werkt met een *Handboek opstellen bestemmingsplannen*. In dit handboek zijn de Waarde-Archeologie 1 (dubbelbestemming, Art. 41) en de Waarde-Archeologie 2[62] (dubbelbestemming, Art. 42) opgenomen. De op de plankaart voor Waarde-Archeologie 1 en 2 aangewezen gronden zijn, naast de daarvoor aangewezen andere bestemmingen, tevens medebestemd voor doeleinden ter bescherming en veiligstelling van de archeologische waarden. Indien strijd ontstaat tussen het belang van de bescherming van de archeologische waarden en het bepaalde in de overige artikelen, prevaleert de bestemming Waarde-Archeologie 1 dan wel 2. Er kunnen verder bouwregels en een aanlegvergunningenstelsel op deze gronden van toepassing zijn.

Vergroten van het draagvlak

Naast wetenschappelijke waarde hebben archeologie en cultuurhistorie in het algemeen ook een duidelijke publieksfunctie. Veel mensen zijn nieuwsgierig naar het leven van hun (verre) voorouders. Resultaten van archeologisch onderzoek kunnen in belangrijke mate bijdragen aan de beleving van de geschiedenis van de eigen woonplaats. Het vergroten van het draagvlak van de archeologie kan op verschillende wijzen geschieden; in hoofdstuk 5 is hier nader op ingegaan.

---

[58] Ellenkamp, G.R. 2009.

[59] Conform het beleid van rijk en provincie is behoud *in situ* van als behoudenswaardig geclassificeerde terreinen het uitgangspunt. Alleen als behoud niet mogelijk is wordt een archeologische vindplaats opgegraven.

[60] Alkemade, M. 2008.

[61] Alkemade, M. 2008.

[62] Deze bestemming geldt voor die gebieden waar in een eerder stadium reeds archeologisch onderzoek heeft plaatsgevonden.

Regionale samenwerking
De gemeente Etten-Leur is ook op regionaal niveau actief op archeologiegebied. Binnen het Regiobureau Breda nemen naast Etten-Leur verder Aalburg, Alphen-Chaam, Baarle-Nassau, Drimmelen, Moerdijk, Oosterhout, Werkendam, Woudrichem en Zundert deel aan de regionale samenwerking op het gebied van de Archeologische MonumentenZorg. Het samenwerken in regionaal verband is voor Etten-Leur belangrijk omdat archeologie niet bij de gemeentegrenzen ophoudt. Op deze manier kan in breder verband naar essentiële ontwikkelingen binnen de regio op het gebied van archeologie worden gekeken. De samenwerking heeft geleid tot de aanstelling van een regioarcheoloog, die de gemeenten beleidsmatig ondersteunt, Plannen van Aanpak, Programma's van Eisen en rapporten toetst en selectiebesluiten voorbereidt[63]. Belangrijk is ook dat door de gezamenlijke aanstelling van een regioarcheoloog de gemeente Etten-Leur expertise op het gebied van de Archeologische MonumentenZorg zelf in huis heeft.

Archeologieleges
De Wet op de Archeologische Monumentenzorg levert een aantal nieuwe taken op voor de gemeente. Een deel van de kosten die voortkomen uit deze extra taken kunnen gedekt worden door het heffen van archeologieleges. Het gaat dan om werkzaamheden van de regioarcheoloog die direct op bepaalde projecten, en handelingen daarbinnen, kunnen worden verhaald en waarbij de initiatiefnemer van het project een particulier of ontwikkelaar is. Enkele voorbeelden:

- Het adviseren in het kader van de Archeologische MonumentenZorg;
- Het schrijven en/of toetsen van archeologische Programma's van Eisen;
- Het toetsen van archeologische Plannen van Aanpak;
- Het toetsen van archeologische rapportages.

De gemeente heft sinds 2008 archeologieleges.

Bestuurslastencompensatie
Voor het opstellen en uitvoeren van archeologiebeleid, dat door de invoering van de Wet op de Archeologische Monumentenzorg, als taak naar de gemeenten gedecentraliseerd is, is vanuit het rijk Bestuurslastencompensatie ingesteld. Structureel wordt vanaf 1 januari 2007 elk jaar € 6,35 miljoen aan de gemeenten beschikbaar gesteld. Deze bedragen zijn toegevoegd aan het Gemeentefonds. De bedragen zijn niet geoormerkt, maar worden als onderdeel van de algemene uitkering overgemaakt aan de gemeenten.

Het ministerie van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties heeft ervoor gekozen hier de verdeelsleutel van de wooneenheden voor te gebruiken, wat inhoudt dat elke gemeente per wooneenheid € 0,61 per jaar uitgekeerd zal krijgen. De uitkering zal via de reguliere termijnbedragen gebeuren en is dus niet als afzonderlijke toevoeging terug te vinden. Inmiddels heeft de gemeente deze gelden gereserveerd voor de Archeologische MonumentenZorg.[64]

[63] Gemeente Oosterhout 2008.
[64] In 2007 en 2008 betekende dit concreet, met respectievelijk 17.104 en 17.404 wooneenheden, bedragen van € 10.433,44 en € 10.616,44 .

Excessieve kosten of een archeologiefonds

Bij strikte toepassing van het veroorzakerprincipe kunnen zich situaties voordoen die politiek of maatschappelijk onwenselijk zijn. De belangrijkste daarvan is de situatie waarbij de archeologische waarden op het terrein van een grondeigenaar van zodanige betekenis of omvang zijn, dat winstgevende exploitatie van die locatie niet (meer) mogelijk is. Dit kan zich bijvoorbeeld voordoen bij:

- Kleinschalige initiatieven, in zowel ruimtelijke als economische zin, waarbij de kosten voor de archeologie zich niet verhouden tot de totale projectkosten;
- Grote(re) projecten met een zeer omvangrijke en/of complexe archeologische component, die om andere maatschappelijke redenen toch doorgang moeten vinden.

Als de realisatie van een project in gevaar komt als gevolg van hoge archeologiekosten, dan dient de gemeente vanuit algemeen belang die kosten geheel of gedeeltelijk van de veroorzaker over te nemen[65]. Mocht dit zich vaker voordoen dan kan besloten worden tot het instellen van een archeologiefonds of subsidieregeling. Tot die tijd wordt in voorkomende gevallen een beroep gedaan op de begrotingspost onvoorzien[66].

Literatuur

Alkemade, M. (red.) 2008. *Voorbeeldbeleidsplan Gemeentelijke Archeologische Monumentenzorg, versie 2.0.* Amersfoort 2008.

Ellenkamp, G.R. 2009. *(On)bewoonde eilanden in het veen. Archeologische verwachtings- en beleidsadvieskaart. Gemeente Etten-Leur. Deelrapport I: de archeologische verwachtingskaart. Eindversie, juli 2009.* Weesp 2009.

Ellenkamp, G.R. 2009. *(On)bewoonde eilanden in het veen. Archeologische verwachtings- en beleidsadvieskaart. Gemeente Etten-Leur. Deelrapport II: de archeologische beleidsadvieskaart. Eindversie, juli 2009.* Weesp 2009.

Gemeente Oosterhout 2008. *Beleidsnota 2008-2018. Cultuurhistorie, Monumenten, Archeologie*. Oosterhout 2008.

Parlevliet, M. 2009. Mondelinge mededeling tijdens overleg te Etten-Leur, 26 mei 2009.

Rodenburg, C. 2007. *Grond voor verleden. Archeologische monumentenzorg in Tilburg.* Tilburg 2007.

VNG 2008. *Erfgoedverordening. VNG Modelverordening.* Den Haag 2008.

[65] In artikel 42 van de monumentenwet staat: "Voor zover blijkt dat de aanvrager…….schade lijdt die redelijkerwijs niet of niet geheel te zijner laste behoort te blijven, kennen burgemeester en wethouders hem op zijn verzoek een naar billijkheid te bepalen schadevergoeding toe". Zie ook voetnoot 7

[66] Alkemade, M. 2008.

Hoofdstuk 7 Financiering

De Wet op de Archeologische MonumentenZorg schrijft voor dat de kosten van archeologisch vooronderzoek en opgraving primair bij de veroorzaker van de bodemverstoring (het veroorzakerprincipe) komen te liggen. Vooronderzoek (bureauonderzoek en inventariserend veldonderzoek middels boringen of proefsleuven) dient dan ook een regulier onderdeel van de planvoorbereiding te zijn en van meet af aan te worden meegenomen in de begroting van de ruimtelijke ontwikkeling. Dit geldt zowel voor initiatieven van de gemeente zelf als voor die van derden. Ook aan het uitvoeren van het gemeentelijk archeologiebeleid zijn kosten verbonden. Voor het opstellen en uitvoeren van archeologiebeleid is vanuit het Rijk Bestuurslastencompensatie ingesteld. Hieronder worden de belangrijkste risico's en mogelijke kostenposten voor de gemeente benoemd. Daarnaast worden mogelijkheden aangegeven om deze kosten zo goed mogelijk te beheersen.

7.1 Risico's

Risicobeheersing door een goede voorbereiding
Archeologie kan een financieel risico vormen in iedere exploitatie. Dat begint al bij de locatiekeuze: locaties zonder archeologische waarde of verwachting verdienen vanzelfsprekend de voorkeur vanuit het streven naar behoud *in situ*. Als behoud niet mogelijk is, of wanneer de maatschappelijke afweging anders uitvalt, moet rekening worden gehouden met de kosten van archeologisch onderzoek. De aard en omvang van de vindplaats(en) is daarvoor bepalend, evenals de bereikbaarheid van de resten en de vereiste onderzoeksmethode[67]. Om duidelijkheid te verkrijgen over kosten voor archeologisch onderzoek dient daarom al in de vroegste fase van planvoorbereiding een eerste inschatting gemaakt te worden van de te verwachten archeologische waarden.

De gemeente sluit in het kader van de gebiedsontwikkeling regelmatig overeenkomsten af met particuliere projectontwikkelaars en grondexploitanten. Zo'n overeenkomst is gebaseerd op de nieuwe Wet ruimtelijke ordening. In deze overeenkomst zal voortaan helder worden gemaakt wie de kosten voor het archeologisch onderzoek en de eventuele bijkomende risico's voor zijn rekening neemt[68].

Excessieve kosten
Het kan voorkomen dat de kosten voor archeologisch onderzoek bijzonder hoog zijn ten opzichte van de totale investeringslasten. Men spreekt hier dan van excessieve kosten. De Wet op de Archeologische MonumentenZorg (Memorie van Toelichting) stelt dat in bepaalde gevallen sprake kan zijn van excessieve meerkosten die redelijkerwijs niet bij de initiatiefnemer neergelegd kunnen worden. Dit zal vaak de kleinere particuliere projecten (bouwvergunningen) betreffen, die financieel weinig kunnen bijdragen. Gemeenten kunnen zelf beleid maken over de schadevergoedingen ex. artikel 42 Monumentenwet 1988. Het verdient daarom aanbeveling een constructie te ontwikkelen waarmee deze eventuele meerkosten gedekt kunnen worden, zoals een archeologiefonds of subsidieregeling. De middelen waarmee het fonds gevoed zou kunnen worden, zouden volgens de wet de leges op

[67] Vooral uitvoerend onderzoek op stadskern-, scheeps-, en steentijdvindplaatsen is arbeidsintensief en dus duur.
[68] Het kwam in de praktijk nog al eens voor dat in de overeenkomst wel het archeologisch vooronderzoek was geregeld, maar dat geen afspraken werden gemaakt over hoe met de uitkomst van dat onderzoek wordt omgegaan. Indien uit zo'n vooronderzoek bleek dat er sprake is van behoudenswaardige archeologie in een project dan kunnen de kosten van inpassing en/of opgraving weleens veel hoger zijn dan het vooronderzoek.

vergunningaanvragen en een vast percentage op de bouwsom kunnen zijn. Tot die tijd wordt in voorkomende gevallen een beroep gedaan op de begrotingspost onvoorzien[69].

Hoe kan men controleren of de initiatiefnemer voldoende aan de archeologische kosten bijdraagt?
Vanuit de gemeente kan over het algemeen redelijk goed ingeschat worden hoe de archeologische kosten zich verhouden ten opzichte van de ontwikkelingskosten. Dient de gemeente financieel bij te springen ten aanzien van de archeologische kosten, dan moet het mogelijk zijn om, bij twijfel over de financiële cijfers, inzage te krijgen in de begroting van de initiatiefnemer. Is dit niet mogelijk dan kan er in ieder geval geen sprake zijn van een gemeentelijke bijdrage in de excessieve kosten[70]. Voor de eventuele toekenning kan de gemeente een toetsingskader ontwikkelen.

7.2 Financieringsmogelijkheden

Projectgelden
Op het moment dat de gemeente zelf initiatiefnemer is van een ruimtelijk project waarbij ook aandacht besteed dient te worden aan het archeologisch belang, dan zal binnen de begroting van het project geld vrijgemaakt moeten worden voor de kosten die gepaard gaan met alle stadia van archeologisch onderzoek[71]. Als een particulier initiatiefnemer is, dan dient de particulier de kosten te dragen en kunnen de inspanningen die vanuit de gemeente en/of regioarcheoloog geleverd worden, via het heffen van archeologieleges of op basis van een overeenkomst of exploitatieplan gedekt worden.

Archeologiefonds
Als een project niet via een van bovenstaande mogelijkheden te financieren is dan zal de gemeente een eventueel archeologiefonds moeten aanspreken. Dit fonds kan opgetuigd worden, bijvoorbeeld door een bepaald percentage uit de exploitatiegelden hiervoor beschikbaar te stellen of de algemene middelen te herschikken. Zolang een dergelijk fonds er niet is zal moeten worden bezien om daarin in voorkomende gevallen op andere wijze te voorzien.

Archeologieleges
De gemeente heft archeologieleges. Archeologieleges zijn bedoeld om de kosten te dekken die daadwerkelijk door de gemeente en/of regioarcheoloog uitgevoerd worden.

Provinciale stimuleringsregels
De provincie Noord-Brabant heeft een aantal stimuleringsregels ontwikkeld ten aanzien van de Archeologische MonumentenZorg en het doen van archeologisch onderzoek:

- Stimuleringsregel ecologisch onderzoek bij veldwerk: de provincie heeft jaarlijks een subsidiepot van waaruit ecologisch onderzoek bij archeologisch veldwerk kan worden gefinancierd. In principe komt al het ecologisch onderzoek, in de breedste zin van het woord, hiervoor in aanmerking en kan dit voor 100% worden vergoed. De regeling loopt tot 2011.
- Stimuleringsregel gemeentelijke archeologische/cultuurhistorische kaarten: vanaf februari 2009 heeft de provincie een stimuleringsregel in het leven geroepen dat het (laten) maken van archeologische en cultuurhistorische waarden- en verwachtingenkaarten en de bijbehorende

[69] Groothedde, M. 2007, Alkemade, M. 2008.
[70] Groothedde, M. 2007.
[71] Het kan gaan om vooronderzoek (bureau-, boor- of proefsleuvenonderzoek), maar ook om een definitieve opgraving. Voor een nadere uitleg zie hoofdstuk 4.

beleidskaarten subsidieert. De gemeente Etten-Leur is reeds een jaar eerder begonnen haar gemeentelijke archeologische kaarten te actualiseren en komt hierdoor niet meer in aanmerking voor de subsidieregeling. Voor de subsidieregeling komt de gemeente nog wel in aanmerking als het cultuurhistorisch onderzoek wordt uitgebreid en de cultuurhistorische kaartlaag wordt verfijnd. Ook eventueel veldwerk dat voor het verfijnen van de kaart nuttig kan zijn komt in aanmerking voor de subsidieregeling. De regeling is genereus, 75% van de kosten worden door de provincie gedragen. De regeling loopt tot 2011.

- Subsidieregelingen Verhalen van Brabant en Schatten van Brabant: deze kunnen zeer lucratief zijn als het gaat om publieksvriendelijke activiteiten.

Bestuurslastencompensatie

Voor het opstellen en uitvoeren van archeologiebeleid, dat door de invoering van de Wet op de Archeologische Monumentenzorg, als taak naar de gemeenten gedecentraliseerd is, is vanuit het Rijk Bestuurslastencompensatie ingesteld. Structureel wordt vanaf 1 januari 2007 elk jaar € 6,35 miljoen aan de gemeenten beschikbaar gesteld. Deze bedragen zijn toegevoegd aan het Gemeentefonds. De bedragen zijn niet geoormerkt, maar worden als onderdeel van de algemene uitkering overgemaakt aan de gemeenten.

Het ministerie van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties heeft ervoor gekozen hier de verdeelsleutel van de wooneenheden voor te gebruiken, wat inhoudt dat elke gemeente per wooneenheid € 0,61 per jaar uitgekeerd zal krijgen. De uitkering zal via de reguliere termijnbedragen gebeuren en is dus niet als afzonderlijke toevoeging terug te vinden. Inmiddels zijn deze gelden binnen de gemeente gereserveerd voor de Archeologische MonumentenZorg.[72]

Rijksbijdrage excessieve kosten[73]

Artikel 34a van de herziene Monumentenwet meldt de regeling van een rijksbijdrage in excessieve kosten voor die gevallen waarin de kosten voor archeologisch onderzoek redelijkerwijs niet (geheel) ten laste kunnen komen van de desbetreffende gemeente. Het artikel is per 1 januari 2008 in werking getreden, gelijktijdig met hoofdstuk 2 van het Besluit archeologische monumentenzorg (Bamz). De regels voor vergoeding van excessieve opgravingskosten zijn aangepast. Aanvankelijk werd vaak in de planvormingsfase een beroep gedaan op de vergoedingsregeling voor excessieve opgravingskosten. Per 1 januari 2008 moet de gemeente op grond van het Besluit archeologische monumentenzorg (Bamz) een besluit kunnen overleggen waarin de verplichting tot opgraving is vastgelegd. Voorbeelden van dergelijke besluiten zijn:

- Sloopvergunning;
- Bouwvergunning;
- Ontgrondingenvergunning;
- Ontheffing op grond van de nWro.

[72] In 2007 en 2008 betekende dit concreet, met respectievelijk 17.104 en 17.404 wooneenheden, bedragen van € 10.433,44 en € 10.616,44 .

[73] Deze regeling heeft nog een beperkte levensduur. Bij de Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed is navraag gedaan over de nog resterende periode waarin deze regeling van toepassing is. Tot op heden is hier nog geen duidelijkheid over.

Het Besluit heeft voor 2009 een uitkeringsplafond van 2,5 miljoen euro. Voorwaarde voor toekenning van de rijksbijdrage is dat de archeologische waarden niet op andere wijze te beschermen zijn dan middels een opgraving, de archeologie een vast onderdeel is geweest bij de planvoorbereiding en besluitvorming van het project (incl. de locatiekeuze), en de archeologische waarden die in het geding zijn van bovenlokale of nationale betekenis zijn. De Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed (RCE) behandelt namens de Minister de aanvragen voor excessieve kosten. Bij de vaststelling van de rijksbijdrage werd daarbij uitgegaan van een drempelbijdrage van de gemeente (2,50 euro per inwoner)[74].

Literatuur

Alkemade, M. (red.) 2008. *Voorbeeldbeleidsplan Gemeentelijke Archeologische Monumentenzorg, versie 2.0.* Amersfoort 2008.

Groothedde, M. 2007. *Graven met beleid. Beleidsnota archeologie*. Zutphen 2007.

VNG 2009. Website VNG geraadpleegd op 22 juni 2009, zie: http://www.vng.nl/smartsite.dws?ch=,DEF\'&id=57489&it=3.

[74] VNG 2009, Alkemade, M. 2008.

Samenvatting en actiepunten

Voor u ligt de beleidsnota archeologie van de gemeente Etten-Leur. Archeologische resten, cultuurhistorische relicten en monumentale gebouwen vormen een belangrijke bron van kennis over het verleden. Veel van dit erfgoed is nog duidelijk aanwezig in Etten-Leur en vormt een belangrijk deel van de cultuurhistorische identiteit van de gemeente. Deze nota vormt samen met de vast te stellen beleidskaart de basis voor de op te stellen Erfgoedverordening Etten-Leur 2010. Deze verordening zal een vervanging van en aanvulling op de Monumentenverordening Etten-Leur 2007 zijn.

Op basis van de doelstellingen van het Verdrag van Malta en met de bevoegdheden en verplichtingen die voortvloeien uit de Wet op de Archeologische MonumentenZorg (WAMZ) wil de gemeente Etten-Leur het gevoerde erfgoedbeleid op een doelmatige wijze actualiseren. Dit zal gebeuren aan de hand van de volgende actiepunten:

- Bestuurlijk vaststellen van de gemeentelijke archeologische beleidskaart. Indien deze kaart gemakkelijk toegankelijk en raadpleegbaar is bijvoorbeeld via internet of gemeentelijk intranet, zal er een belangrijke attenderende werking vanuit gaan. Een regelmatige actualisering is natuurlijk onmisbaar en een extra reden om de kaart vooral digitaal vorm te geven en te integreren in het gemeentelijk ruimtelijk of bodeminformatiesysteem;
- Opstellen van een gemeentelijke Erfgoedverordening op basis van de huidige Monumentenverordening, de beleidskaart en onderhavige nota;
- Inpassen van archeologie in ruimtelijke plannen, zoals bestemmingsplannen. Na bestuurlijke vaststelling van de beleidskaart wordt deze formeel richtinggevend bij ontwikkeling van nieuwe, of het aanpassen van bestaande, ruimtelijke plannen. Het overnemen van de archeologische gebieden van de beleidskaart in de gemeentelijke structuurvisies en bestemmingsplannen met de bijbehorende voorschriften is dan de logische volgende stap;
- Op gemeentelijk niveau maken van heldere werkafspraken tussen de afdelingen Gebiedsontwikkeling (ruimtelijke ordening, toerisme en recreatie), Vergunning en Handhaving en Samenleving en diensten en afdelingen die bodemverstorende ingrepen plegen (o.a. groenvoorziening, waterbeheer, reconstructies, riolering, kabels/leidingen).
- Vergroten van het draagvlak voor archeologie en cultuurhistorie door middel van publieksgerichte activiteiten en toepassen van het erfgoed als inspiratiebron bij inrichtingsplannen. Tevens helder en eenduidig informeren van inwoners en andere potentiële ‘bodemverstoorders’ over het gemeentelijke archeologiebeleid en de consequenties ervan;
- Voortzetting van de samenwerking in regionaal verband op gebied van archeologie en de inzet van de regioarcheoloog bij archeologische projecten;
- Beoordelen van archeologieleges (goed beschreven, kostendekkend);
- Bestuurslastencompensatie-gelden inzetten voor het uitvoeren van archeologiebeleid;
- Zonodig optuigen van een archeologiefonds;
- In overeenkomsten en exploitatieplannen helder maken wie de kosten voor het archeologisch onderzoek (inclusief vervolg) en de eventuele bijkomende risico’s voor zijn rekening neemt;
- Ontwikkeling van een toetsingskader voor excessieve kosten bezien.

	Actiepunt	Verantwoordelijke	Datum gereed
1	Bestuurlijk vaststellen gemeentelijke archeologische beleidskaart	Afdeling VH	11-10-2010
2	Opstellen gemeentelijke Erfgoedverordening	Afdeling VH	11-10-2010
3	Inpassen van archeologie in ruimtelijke plannen	Afdeling GO	Gekoppeld aan vaststelling planologische maatregelen
4	Op gemeentelijk niveau maken van heldere werkafspraken	Afdeling VH	Najaar 2010, na vaststelling beleid
5	Vergroten van het draagvlak van archeologie en cultuurhistorie + informeren potentiële bodemverstoorders	Alle betrokken afdelingen	Permanente activiteit
6	Voortzetting regionale samenwerking / inzet regioarcheoloog	Afdeling VH	Permanent (wettelijke taak)
7	Beoordelen van archeologieleges	Afdeling VH	Jaarlijks dekkings-percentage nagaan
8	Bestuurslastencompensatie-gelden inzetten voor AMZ	Afdeling VH	Jaarlijks(e) aandachtspunt en afweging
9	Zonodig optuigen van een archeologiefonds	Afdeling VH	Zodra noodzaak blijkt
10	Kosten en risico's regelen in overeenkomsten en exploitatieplannen	Afdeling GO	Gekoppeld aan vaststelling planologische maatregelen
11	Ontwikkeling toetsingskader excessieve kosten bezien	Afdeling VH	Zodra noodzaak blijkt

Begrippen en afkortingen

AHN
Algemeen Hoogtebestand Nederland

Archeologie
Wetenschap die zich ten doel stelt om door middel van studie van de materiële nalatenschap inzicht te verwerven in alle facetten van menselijke samenlevingen in het verleden.

Archeologisch Informatiecentrum/depot voor bodemvondsten
Bewaarplaats van archeologische vondsten en bijbehorende documentatie uit opgravingen. Elke provincie beschikt over een depot. Andere, nationale, depothouders zijn de RCE en het Rijksmuseum van Oudheden te Leiden.

Archeologisch monument
Terrein van algemeen belang wegens de aanwezigheid van tenminste vijftig jaar oude zaken die relevant zijn wegens schoonheid, wetenschappelijke betekenis of cultuurhistorische waarde (Monumentenwet 1988).

Archeologische MonumentenZorg
Beleid gericht op het behoud van archeologische informatie, in het bijzonder van archeologische vindplaatsen.

ARCHIS
Nationaal ARCHeologisch Informatie Systeem met gegevens over het bodemarchief. Wordt onderhouden en beheerd door de RCE.

Cultuurhistorische waardenkaart
Kaart van de provincie Noord-Brabant die sinds 2002 (met de invoering van het beleidsstuk 'Brabant in Balans') als provinciaal toetsingskader gehanteerd wordt als het gaat om cultuurhistorische waarden binnen de provincie Noord-Brabant en de verwoording van de zorg hiervoor binnen bestemmingsplannen en structuurvisies. Één van de lagen van de kaart betreft een archeologische verwachtingenkaart. Deze kaart is een één op één vertaling van de landelijke Indicatieve Kaart Archeologische Waarden.

Excessieve kosten
Kosten voor archeologisch onderzoek in het kader van bouw- of inrichtingsprojecten, die zodanig hoog zijn dat de projectrealisatie in gevaar komt.

Historische tijd
Periode waarvan zowel archeologische als geschreven bronnen bewaard zijn gebleven.

Indicatieve Kaart van Archeologische Waarden (IKAW)
Door de voormalige ROB / RACM (nu: RCE) vervaardigde kaart van Nederland waarin gebieden worden onderscheiden met een hoge, middelhoge en lage archeologische verwachtingswaarde. Hoewel de IKAW is gebaseerd op archeologische, bodemkundige en geologische gegevens kunnen er geen

conclusies over concrete vindplaatsen aan worden ontleend. De kaart mag worden gebruikt op een schaal van 1:50.000 om een eerste indicatie te krijgen van de archeologische verwachting in enig plangebied.

In situ
Achtergebleven op exact de plaats waar de laatste gebruiker het heeft gedeponeerd, weggegooid of verloren.

KNA
Kwaliteitsnorm Nederlandse Archeologie

MIP
Monumenten Inventarisatie Project

Monumentenwet 1988
In de Monumentenwet 1988 is vastgelegd hoe monumenten van bouwkunst en archeologie en stads- en dorpsgezichten moeten worden beschermd. De Monumentenwet 1988 is het belangrijkste instrument voor de bescherming van het cultuurhistorisch erfgoed in Nederland.
Op 1 september 2007 is de Monumentenwet met betrekking tot de archeologie gewijzigd door het aannemen van de Wet op de Archeologische MonumentenZorg (WAMZ). Ondanks deze voor de archeologie ingrijpende wijzigingen blijft de Monumentenwet hierna wel de toevoeging 1988 behouden.

-Mv
Beneden maaiveld

NAP
Normaal Amsterdams Peil

Nederzetting (-sterrein)
Woonplaats; de aard en samenstelling van in het veld aangetroffen sporen en materiaal worden geïnterpreteerd als resten van bewoning in het verleden.

Nota Belvedère
Beleidsnota over de relatie tussen cultuurhistorie en ruimtelijke inrichting. De Nota Belvedère is opgesteld in 1999 onder verantwoordelijkheid van de Ministeries van Onderwijs, Cultuur en Wetenschappen, Landbouw, Natuurbeheer en Visserij, Volkshuisvesting, Ruimtelijke Ordening en Milieubeheer en Verkeer en Waterstaat.

Prehistorie
Dat deel van de geschiedenis waarvan geen geschreven bronnen bewaard zijn gebleven.

RCE
Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed, voorheen Rijksdienst Archeologie Cultuurlandschappen en Monumentenzorg (RACM). De RCE is het nationaal kennisinstituut voor archeologie, monumenten en cultuurlandschap. Naast kennis zet de Rijksdienst wetten en regels in om het erfgoed te beschermen en te ontwikkelen.

SIKB
Stichting Infrastructuur Kwaliteitsborging Bodembeheer. Beheerder van de Kwaliteitsnorm Nederlandse Archeologie.

Verdrag van Malta
Europees verdrag uit 1992 inzake de bescherming van het archeologisch erfgoed. Bij rijkswet (1998) goedgekeurd voor het hele Koninkrijk. Binnen de Nederlandse wetgeving geïmplementeerd door de invoering van de Wet op de Archeologische Monumentenzorg (WAMZ) op 1 september 2007.

Vergunning
In de WAMZ een (sloop -, bouw- of aanleg-)vergunning zonder welke het verboden is de bodem te verstoren in een archeologisch attentiegebied. Doorgaans beslissen Burgemeester en wethouders van de gemeente waar de bodemverstoring zal plaatsvinden over de aanvraag.

Verwachtingskaart (Archeologische verwachtingskaart)
Een kaart waarop in vlakken staat aangegeven waar archeologische vindplaatsen kunnen worden verwacht. De kaart is het resultaat van een systematische analyse van relevante gegevens. De analyse is statistisch onderbouwd en wordt uitgevoerd met een GIS.

Verwachtingswaarde
De kans op aanwezigheid van onbekende archeologische vindplaatsen, zoals die met behulp van locatieanalyse is voorspeld.

Vindplaats
Plaats waar archeologisch materiaal is verzameld of te verzamelen is.

Wet op de Archeologische MonumentenZorg (WAMZ)
De wet die de Nederlandse vertaling vormt van het Verdrag van Malta. De wet is op 1 september 2007 aangenomen en betreft geen zelfstandige wet, maar een wijzigingswet. Met name op de Monumentenwet 1988.